

Cohesió social i demografia

ANDREU DOMINGO

Amb la col·laboració de
JORDI BAYONA I CARRASCO
CLARA CORTINA
JUAN GALEANO

Índex

1. Reproducció demogràfica i cohesió social a Catalunya
 - 1.1. L'origen d'una preocupació
 - 1.2. Objectius, hipòtesis i organització de l'informe
 - 1.3. Un problema de confiança? Confiança i actituds sobre les migracions
2. Estratificació socioeconòmica i cohesió social
 - 2.1. Sobre el sistema català de reproducció i la mobilitat social
 - 2.2. La dimensió laboral
 - 2.3. La dimensió escolar
3. Dimensió territorial: diversitat i cohesió social
 - 3.1. Migracions i creixement de la diversitat
 - 3.2. Diversitat poblacional i segregació residencial
 - 3.3. Podem parlar de *white flight*?
 - 3.4. Diversitat i fragmentació
4. Dimensió familiar: es pot parlar de «barreja» en termes demogràfics?
 - 4.1. Quina ha estat la contribució de la immigració internacional a l'evolució demogràfica?
 - 4.2. La formació de parelles mixtes i els seus descendents fins a quin punt millora la cohesió?
5. Conclusions: amb la mirada posada en l'horitzó

Notes bibliogràfiques

1

Reproducció demogràfica i cohesió social a Catalunya

1.1. *L'origen d'una preocupació*

La cohesió social és aquí entesa provisionalment com «la creença que tenen els ciutadans d'un determinat territori de compartir una comunitat moral, que els permet confiar l'un en l'altre», adoptant la definició del sociòleg danès Christian Albreck Larsen.¹ Sovint, però, quan hom es refereix a la cohesió social, ho fa més pensant en les causes que poden provocar la pèrdua d'aquesta que en la confiança mateixa. És així com no ens referim tant a la confiança com al creixement de l'exclusió social o a la minva en la igualtat d'oportunitats i el benestar social, ja que, malgrat que a cada país es palesa de manera diferent, com a rerefons sempre hi trobem l'increment de la desigualtat experimentat —i la por al descens de classe social— i l'augment de la discriminació d'individus i de comunitats a mesura que es multiplica la diferència, de manera paral·lela a la globalització econòmica del nou mil·lenni. El desassossec causat per l'erosió social en una societat determinada no deixa de ser una manifestació de la inquietud sobre un futur incert experimentada com a mínim per tots els països europeus, de fet, arreu del món. Així, si a Europa i als Estats Units aquesta preocupació es relaciona directament amb l'increment de la diversitat poblacional deguda a la immigració internacional fins a distingir entre «cohesió social» i «cohesió comunitària»,² a la Xina les cavil·lacions expressades pels seus dirigents³ tenen més a veure amb la migració del camp a la ciutat i aquells que s'han quedat enrere en el ràpid creixement econòmic, mentre que a l'Amèrica Llatina és l'abismal distància entre els rics i els pobres el que, des de fa dècades, motiva aquesta problematització.⁴ En tots els casos trobem com a rerefons el sentiment de privació relativa que ha acompanyat el creixement de la desigualtat econòmica i, amb aquest, la por a caure en la redundància, que alimenta els escenaris distòpics.⁵ Aquest mateix augment de la desigualtat és el que ha propiciat el divorci amb una classe política, abanderada del cosmopolitisme com a força redemptora de la globalització, i ha provocat la desafecció de les formacions polítiques majoritàries, ingredients que juntament amb la por a la immigració internacional i a la substitució ètnica han nodrit el creixement de partits nacionalpopulistes que reflectien i animaven la polarització i la consciència de fractura social.⁶

En termes demogràfics, aquesta inquietud té a veure amb la posada en qüestió de la mateixa continuïtat de la reproducció demogràfica i social i la relació que té amb l'estratificació social. Alguns autors han parlat de sobreescalfament referint-se a la crisi d'identitat provocada pel curtcircuit de la reproducció social,⁷ de la qual una de les principals característiques seria el conflicte d'escales territorials —sovint s'origina d'una manera global però es manifesta en l'àmbit local. D'altres, més optimistes i radicals, han preferit parlar de metamorfosi,⁸ buscant la font

d'inquietud en la incapacitat d'albirar l'abast de les mutacions a les quals ens veiem sotmesos. Tot i que l'acceleració de la migració internacional i el creixement de la diversitat poblacional que ha acompanyat la globalització siguin els primers elements que ens venen al cap, si parlem de demografia i cohesió social, no en són els únics. Podríem considerar la fractura entre generacions o entre les edats — sovint en relació amb els reptes que planteja l'envelliment de la població—⁹ en relació amb els valors suposadament adoptats pels *baby boomers*, en contraposició als *millennials*. També de les conseqüències de la fallida de la promesa d'igualació entre els sexes, la segmentació dual del treball reproductiu¹⁰ i de la bretxa per raó de gènere, o a la diversificació de les formes i trajectòries familiars. Quant a la diversitat, hauríem de dir que amb el temps també canvia la manera com la percebem. La diversitat és el resultat de la mirada que el poder projecta sobre les diferències per a categoritzar i jerarquitzar individus i poblacions, la qual en el passat ordenaven de manera dicotòmica la nostra societat; per exemple, les diferències entre *rural* i *urbà* o entre *hereu* i *cabaler* s'han diluït o s'han fet borroses, essent substituïdes per altres diferències. El que sí que ha canviat és «la diversitat», que ha esdevingut un bé categorial, convertint-se ella mateixa en un valor ètic.¹¹

Sembla que el projecte dels anys seixanta de «Catalunya, un sol poble», que impulsà Josep Benet per a lluitar contra la divisió entre vencedors i vençuts, però sobretot, juntament amb Francesc Candel, per a fer possible que l'acomodació de la massa d'immigrants procedents d'altres contrades¹² s'esvaeixi definitivament. En aquest sentit, la tensió s'ha fet igualment palesa en el que la demògrafa Anna Cabré va qualificar de «sistema català de reproducció».¹³ Malgrat que, en aquests moments, quan es conjura la cohesió social o la que li és inversa, la fragmentació social, hom pensa més en la pèrdua de legitimitat de les institucions o de la classe política i en l'enfrontament entre constitucionalistes i independentistes que en l'impacte de la immigració internacional actual, i això a pesar de l'espectacular intensitat i la proximitat temporal de la darrera onada migratòria. El fet que els mateixos grups nacionalpopulistes espanyols que fan campanya per a demostrar que la idea d'«un sol poble» resulta falsa retrospectivament invoquin l'origen migrant d'uns o altres o la llengua vehicular en correlació a la identitat nacional, i que fins i tot hi vulguin trobar una plasmació territorial —a cavall entre el sarcasme i l'amenaça—, no ens hauria de confondre. Són els mateixos que insisteixen a fer de les diferències generacionals la raó de l'auge de l'independentisme per a poder assenyalar el sistema educatiu català, acusant-lo d'adoctrinament. Part de la polarització que s'ha produït durant els darrers anys ha trobat suport en el ressentiment de la població immigrada o descendent de la immigració dels anys seixanta i principis dels setanta, que a més d'haver estat exclosa econòmicament abans i ara per la globalització, no es va veure prou reconeguda durant l'època de l'anomenada «transició democràtica», si ens referim al retorn a un sistema democràtic, o de la «normalització» del país, si volem subratllar la recuperació de les institucions i de la llengua i cultura catalanes després dels anys de la dictadura. Però ni molt menys és la part principal del conflicte, més aviat, i per desgràcia i vergonya de tots, han esdevingut peons en l'escaquer d'una estratègia política on el relat ha substituït els fets. Aquest posicionament i la fractura que pot representar en tot cas s'haurien originat en el passat, ja fa més de quaranta anys, i ara en pagaríem les conseqüències; això és el que recordem després d'una greu crisi econòmica als anys

setanta que obria el camí al desgast de l'estat del benestar a Europa i que coincidí amb el procés de transició política a Espanya.¹⁴

1.2. Objectius, hipòtesis i organització de l'informe

No obstant això, aquí no tractarem d'aquesta migració ni d'aquesta crisi. Intentarem reflexionar per impedir ensopegar de nou en una pedra semblant. I, en efecte, tot i que he enunciat que l'amplitud del tema demogràfic no s'esgota amb les migracions, aquest serà el nostre objectiu principal, per ser el que de manera més urgent reclama atenció. Tenint en compte el paper fonamental que la promesa de mobilitat social ascendent té en el sistema català de reproducció abans esmentat com a via d'integració, un horitzó marcat per l'amenaça de descens social, tant per a la població autòctona com per a la immigrada i sobretot per a les properes generacions, ens obliga a prioritzar l'estudi de la migració internacional. Partim, doncs, de tres hipòtesis principals:

— A Catalunya actualment la cohesió social es veu amenaçada per la pèrdua de confiança en la representació i les institucions polítiques.

— Les migracions internacionals i l'augment de la diversitat no han representat un paper important en la pèrdua de confiança.

— Tanmateix, la deficient integració social dels immigrants i el creixement de la desigualtat en l'actualitat de ben segur operaran sobre la fractura social en el futur si no es corregeix la pauta.

Com a corol·lari, podríem afirmar que el que succeeix a hores d'ara amb la població immigrada arribada de l'estranger durant el *boom* de principis del nou mil·lenni i amb els seus descendents és el que marcarà l'horitzó de la integració social en els pròxims vint anys, i amb ella la possibilitat de reproducció demogràfica i social de la societat catalana i la cohesió social d'aquesta, mesurada per la confiança en els altres i en les institucions. Resta pendent l'anàlisi retrospectiva, no ens cansarem de repetir-ho, més per a entendre part de l'articulació d'un relat de confrontació que instrumentalitza tant la demografia com la cohesió social, que no pas com es construeix o les amenaces que sotgen la cohesió social del futur, que és el que aquí provem d'abordar.

El cas és que per a poder dir alguna cosa més al respecte, haurem d'anar a l'arrel de la pèrdua de confiança, és a dir, a estudiar l'impacte de les migracions en diferents dimensions. I, a partir d'aquestes dades, especular un cop més sobre quin pot ser l'efecte en la crisi de la reproducció demogràfica i social del país. De les diferents dimensions que l'impacte de les migracions comporta ens hem fixat en tres: 1) La relació entre el sistema català de reproducció i l'estratificació social, que inclou la dimensió laboral i escolar; 2) L'augment i difusió de la diversitat etnocultural a Catalunya, mesurada per la residència; i 3) La familiar, bàsicament en la formació de parelles mixtes, el que en termes populars anomenarem «la barreja». Som conscients que forçosament es tracta de dimensions on la demografia interseca amb altres disciplines —la sociologia, l'economia, la geografia, o l'antropologia per

nomenar-ne només quatre— en àmbits que es tractaran en altres apartats de l'informe general. Però la mirada demogràfica és única i específica. Única en la nostra preocupació sistèmica a partir del fenomen de la reproducció o impossibilitat de reproducció com una causa del desassossec que pot suscitar la cohesió social, però també específica, en el sentit que no pretén abordar exhaustivament cadascun dels àmbits, cosa que no estaríem en condicions de fer i que s'escapa de la nostra mirada disciplinària. Per últim, haurem d'advertir que també hem deixat fora del nostre escrutini temes com el de la llengua catalana, que, sobretot en relació amb la mobilitat social ascendent, ocupa un lloc clau en el «sistema català de reproducció», per creure que es tractaria millor en l'apartat específic dedicat a la llengua.

Abans de passar a l'anàlisi de les tres principals dimensions esmentades, en el proper apartat trobareu una introducció sobre el lligam entre la confiança i les actituds vers la immigració a través dels resultats de les enquestes d'opinió a Catalunya, comparada amb el conjunt d'Espanya i amb altres països europeus. Seguidament, trobareu les respostes a les preguntes que hem plantejat a tres especialistes en cadascun dels àmbits sobre la dimensió corresponent i la cohesió social. En l'apartat tercer sobre la dimensió reproductiva, és a dir, la connexió entre el sistema català de reproducció i l'estratificació social, es tracta del doctor Jordi Bayona, del Centre d'Estudis Demogràfics i professor associat a la Universitat de Barcelona. En el quart, sobre la diversitat i la segregació residencial, el doctor Juan Galeano, de la Universitat de Ginebra. I, en el cinquè, sobre la dimensió familiar corresponent a la formació de les parelles mixtes, la doctora Clara Cortina, de la Universitat Pompeu Fabra. A continuació, i a partir dels textos dels experts esmentats, farem unes darreres reflexions sobre la cohesió social i el sistema català de reproducció.

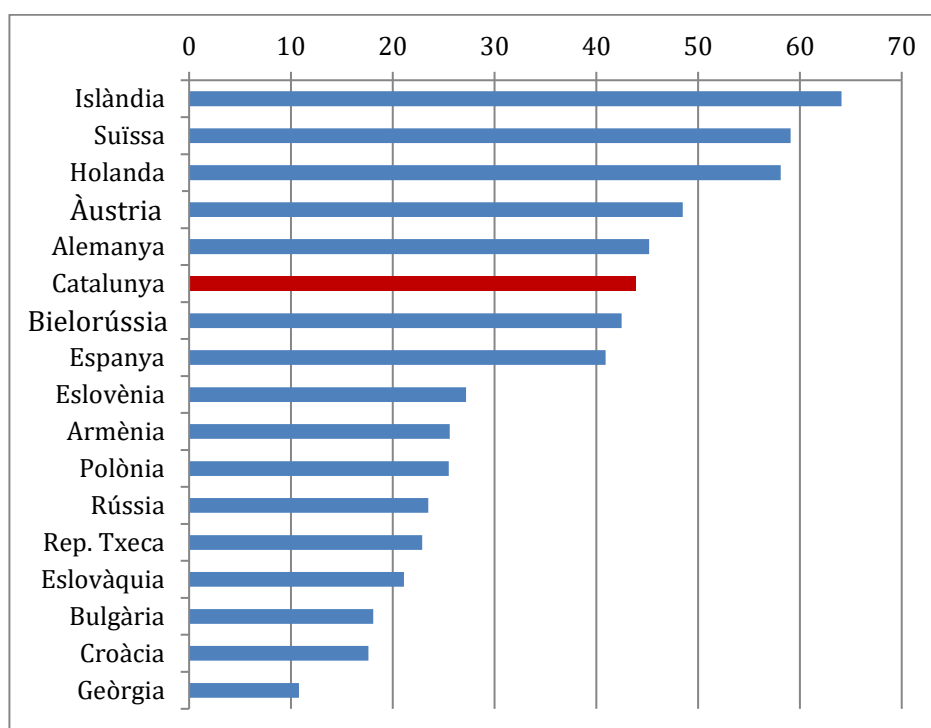
1.3. Un problema de confiança? Confiança i actituds sobre les migracions

Per a mesurar el nivell de confiança amb els altres i les actituds sobre la immigració, és a dir, l'anomenada *confiança horitzontal*, en el cas de Catalunya recorrerem a les dades proporcionades pel Baròmetre d'Opinió Pública (BOP), del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO) de la Generalitat de Catalunya; en el cas d'Espanya, a les del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS); i per últim, per a la comparació internacional, hem utilitzat les dades de la darrera onada de l'European Values Study de 2017. Aquesta comparació, tot i que no es vol fer exhaustiva, no resulta fàcil, ja que per una banda, la formulació de les diferents preguntes no coincideix en les diferents enquestes, i per l'altra, la cronologia tampoc; d'aquesta manera, en l'enquesta europea encara manquen els resultats per a molts països força significatius, cosa que limita greument la comparació.

En tot cas, si prenem les respostes a l'afirmació «People can be trusted, can't be careful» de l'European Values Study per a diferents països europeus i les comparem amb les que es donen per a Catalunya a la pregunta equivalent sobre la confiança, que apareix al BOP per a l'any 2017 (figura 1), els resultats ens donen per a Catalunya una proporció de confiança que no arriba a la meitat de la població, amb un 43,9 %. Aquest percentatge està just per sota d'Alemanya, força allunyada del 64,1 % d'Islàndia, i només 3 punts percentuals per sobre del conjunt d'Espanya. Cal

advertir que manquen les dades dels països escandinaus —Dinamarca, Suècia i Noruega— que en anteriors onades se situaven entre els màxims nivells de confiança, assolint el 76 % en el cas danès. Tot i aquest resultat, en què la desconfiança és majoritària, és notable si tenim en compte el pic migratori de principis del nou mil·lenni, que va fer créixer la diversitat de les societats catalana i espanyola, molt per damunt de la resta de països amb menor nivell de confiança. D'aquesta manera semblaria que es contradiu l'axioma que estableix que l'augment de la diversitat va sempre acompanyat d'un augment de la desconfiança, com per exemple a Putnam.¹⁵

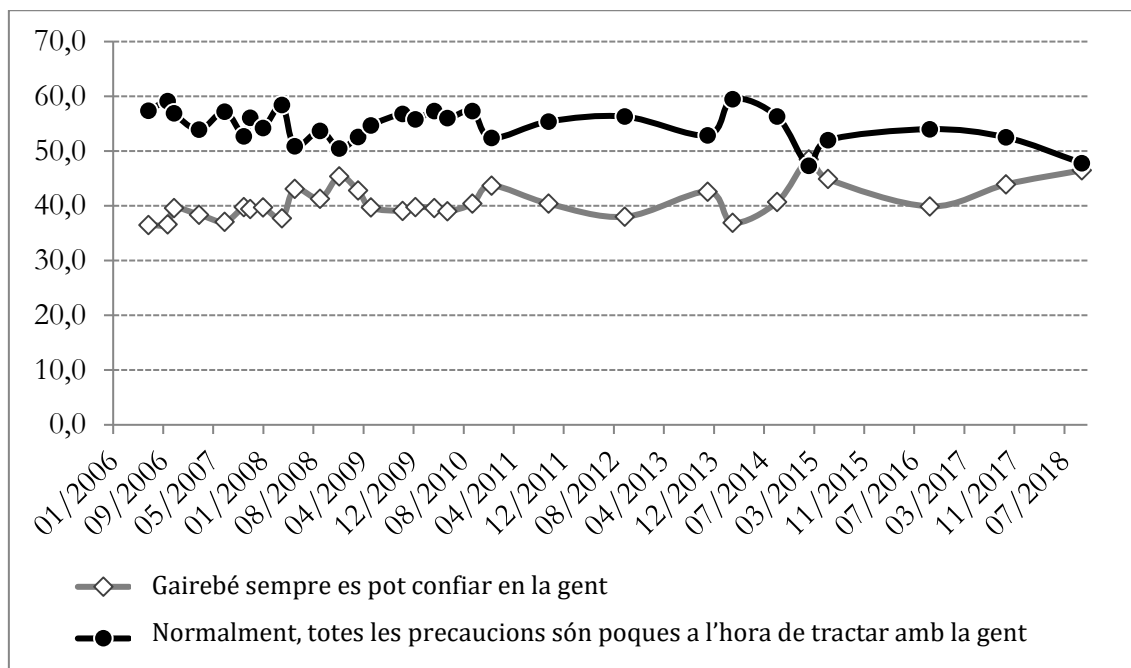
FIGURA 1. *Nivells percentuals de la confiança en els altres a Catalunya i en alguns estats europeus (2017)*

FONT: Elaboració pròpia a partir dels resultats obtinguts amb el Baròmetre d'Opinió Pública a Catalunya (CEO, 2018) i en altres països europeus (EVS, 2017).

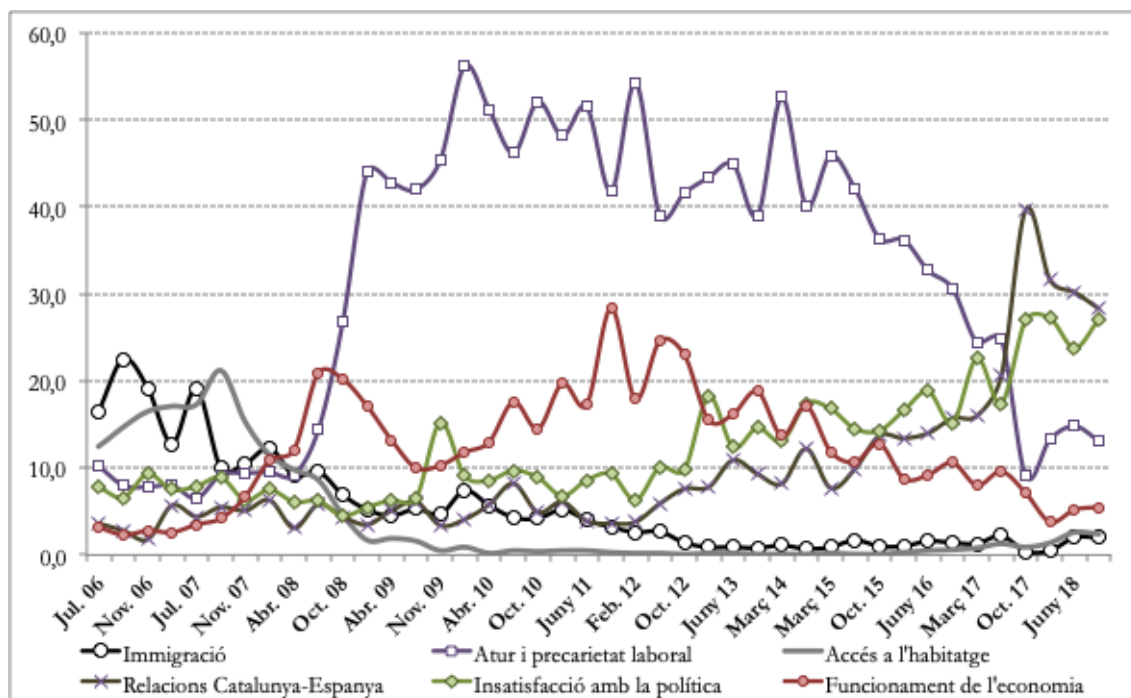
L'evolució en el temps de la confiança en els altres, en el cas català sembla mantenir-se força constant amb independència de les migracions, encara que és cert que la sèrie temporal de la qual disposem a través del CEO és relativament curta (figura 2). El sociòleg Albrekt Larsen¹⁶ associa els nivells elevats de confiança de danesos i suecs, en comparació amb britànics i nord-americans, a l'estat del benestar dels primers i l'impacte negatiu del neoliberalisme en els segons a partir dels anys vuitanta. Seguint aquesta lògica, es podria especular sobre la relació entre el model familiarista¹⁷ dels països meridionals d'Europa i els nivells de desconfiança remarcables, si bé no extrems, tot i haver experimentat recentment un cicle de creixement migratori extraordinari.

FIGURA 2. Evolució de la confiança en els altres a Catalunya (2006-2017)

FONT: Elaboració pròpia a partir dels resultats obtinguts amb el Baròmetre d'Opinió Pública a Catalunya (CEO, 2017).

FIGURA 3. Sis primeres respostes a la pregunta «Quin és el problema més important de Catalunya?» (juliol 2006-octubre 2018)

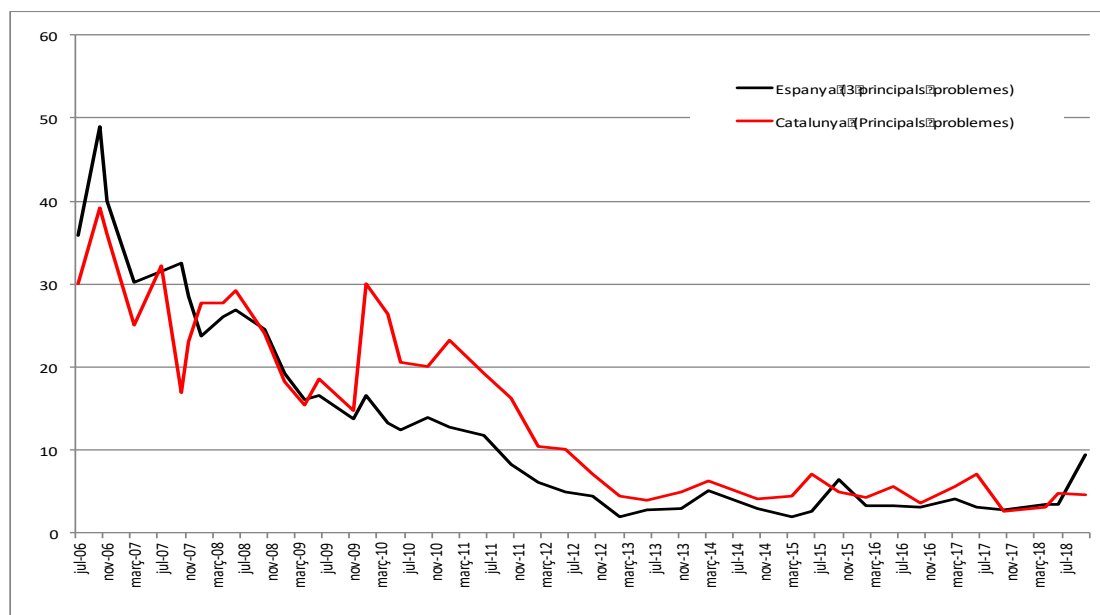

FONT: Elaboració pròpia a partir dels resultats obtinguts amb el Baròmetre d'Opinió Pública a Catalunya (CEO, 2018).

Però com hem dit, la manca de sèries temporals llargues ens convida a la prudència. En tot cas, i per a reforçar aquesta idea de l'escàs impacte de la migració en el descens de la confiança en els altres, podem observar la figura 3, on es consignen els principals fenòmens que apareixen com a resposta a la pregunta «Quin és el problema més important de Catalunya?» des del juliol de 2006 a l'octubre de 2018 i on veurem que *immigració* apareix molt per sota d'altres respostes com *atur i precarietat laboral*, *funcionament de l'economia* o, des del 2009, *insatisfacció en la política*.

En la mateixa direcció, podem observar la figura 4, on s'observa l'evolució comparada de la resposta de la migració com un dels principals problemes a Catalunya, o el d'un dels tres principals problemes en el cas espanyol, recollida pel CIS —cal adonar-se que els nivells més baixos en l'àmbit estatal responen en part a la selectivitat, ja que en el cas de Catalunya es consigna el total de respostes, no només les que ocupen un dels tres primers llocs. És interessant veure com, a part dels nivells més alts observats durant el *boom* migratori, el repunt del gener de 2010 fins a 2012 coincideix amb la presa de consciència que la crisi no només afectava els nouvinguts, i recordem que al setembre de 2009 s'aprova la Llei de reforma laboral.

FIGURA 4. Evolució de la resposta que senyala la immigració com un dels principals problemes, a Catalunya i Espanya (juliol 2006 - octubre 2018)

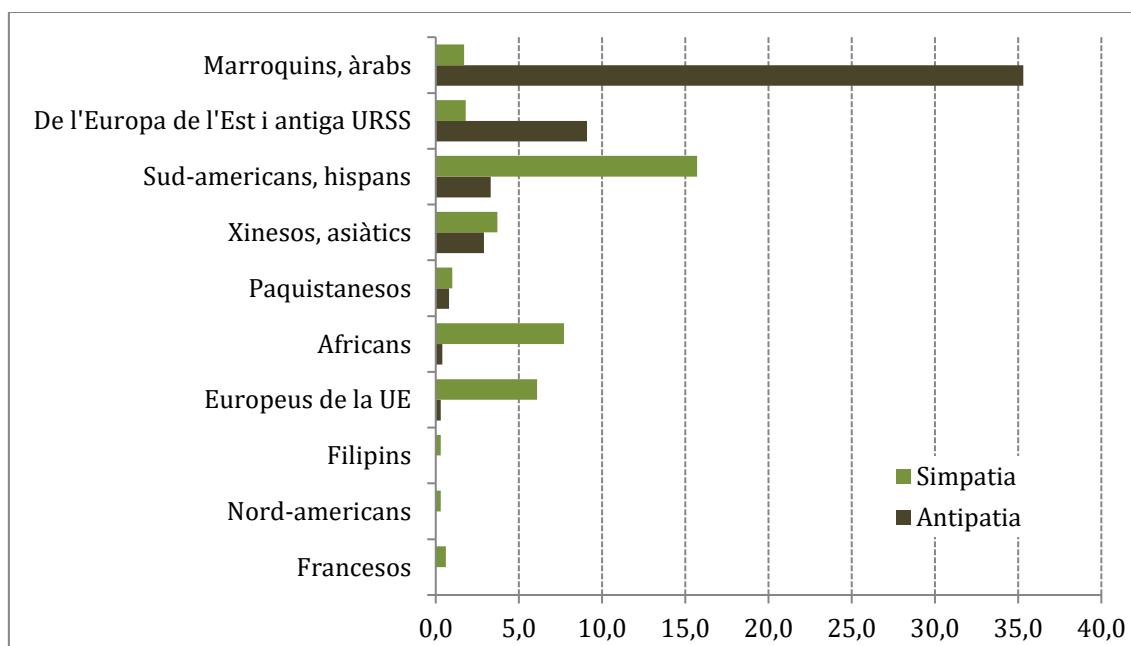

Font: Elaboració pròpia a partir dels resultats obtinguts amb el Baròmetre d'Opinió Pública a Catalunya (CEO, 2018) i a Espanya (CIS, 2018).

Resulta interessant comparar aquesta evolució de la resposta sobre la confiança amb els altres i la percepció de la immigració amb aquelles que poden recollir el que s'anomena *confiança vertical*, és a dir, les que recullen la confiança en els polítics o la democràcia. A l'Enquesta Òmnibus del CEO de 2017, a la pregunta sobre el nivell de convivència amb les persones immigrades a Catalunya la resposta és favorable fins a un 67 %, amb un 8,3 % que declara que és molt bona, un 58,7 % que creu que és bona i només un 11,4 % que diu que és dolenta i un 3 % que la qualifica de molt dolenta. Aquesta resposta favorable en el seu conjunt a la població immigrada, o com a mínim que no es manifesta majoritàriament contrària, no impedeix que es doni

una clara jerarquitització segons els orígens d'aquests immigrants a partir dels prejudicis i estereotips de la població autòctona. Per a Catalunya només disposem de preguntes sobre la preferència de l'any 2012, mentre que per al conjunt d'Espanya la sèrie temporal del CIS es remunta anualment al 2006, però s'interromp excepcionalment el 2013. Hem representat només els resultats de 2012 corresponents a Catalunya, on ens trobem que l'animadversió declarada a la població marroquina, que resulta ser per nacionalitat la majoritària, és desafortunadament aclaparadora, amb un 35 % de les respostes que manifesten antipatia triplicant el percentatge del segon col·lectiu, que correspon a l'Europa de l'Est i l'antiga Unió Soviètica (figura 5).

FIGURA 5. Col·lectius que generen més antipatia i simpatia a Catalunya (2012)

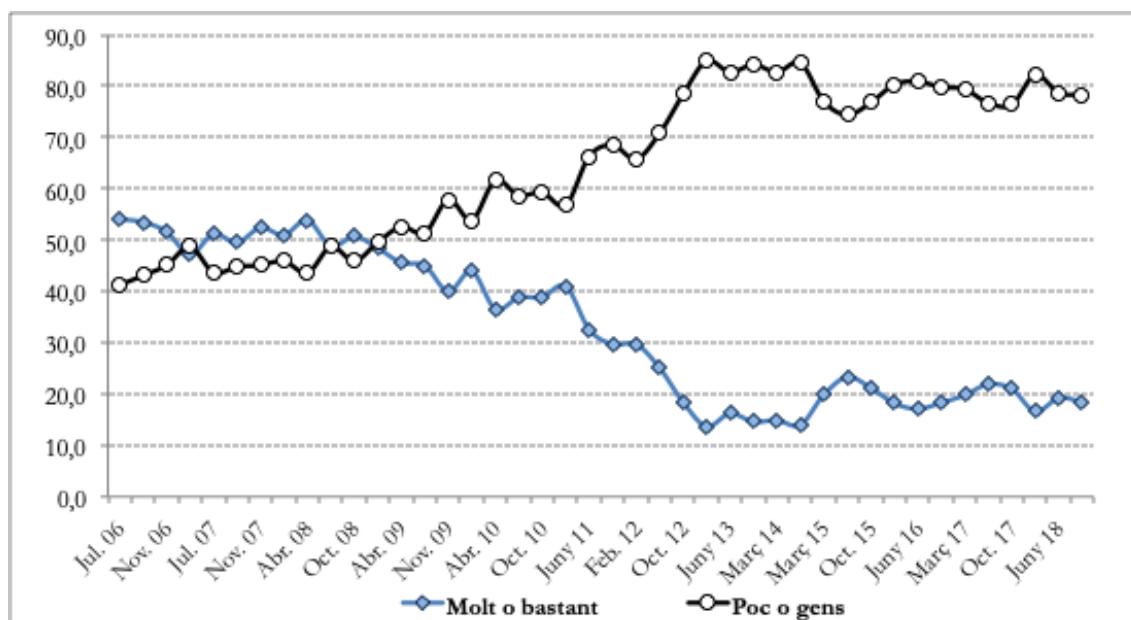
Font: Elaboració pròpia a partir de l'enquesta de Núria Garcia *Percepció dels catalans sobre la immigració* (CEO, 2012).

Cal pensar que inclou la població procedent de Romania i que possiblement això tingui un efecte negatiu, tot i que no s'especifica. Això no obstant, es miri com es miri, el col·lectiu marroquí surt el pitjor puntuat, independentment de les característiques dels que responen les enquestes d'opinió —sexe, edat, nivell d'instrucció o grandària del municipi on resideixen.¹⁸ Resultats semblants als del conjunt d'Espanya i de la resta de comunitats autònomes en la seva jerarquia, però pitjors en el percentatge que mostra antipatia. Per contra, cal assenyalar el percentatge de simpatia vers la població africana —tot i que es manté inferior al 10 %—, que arriba a superar la que es va declarar per la població de la Unió Europea.

En contrast, i com a mostra de l'evolució de la confiança vertical, hem reproduït la pregunta que recull l'evolució de la satisfacció sobre la democràcia (figura 6), que no està tan afectada per la conjuntura electoral com la resposta a la confiança en els polítics. És evident que aquesta resposta està fortament afectada pel conflicte polític entre l'Estat espanyol i Catalunya, retroalimentat per la recessió que s'inicià el 2008.¹⁹ A partir d'aleshores, l'empat entre els que es mostren satisfets i els que no, es resol a favor dels poc o molt insatsfets, fins a assolir el 80 % de les respostes. La

manca de dades anteriors al 2006 no ens permet fer induccions sobre si la pèrdua de confiança vertical, independentment del seu creixement recent, és una de les característiques de la societat catalana o si és producte de la conjuntura política i del desencís pel conflicte institucional plantejat sobre l'Estatut de 2006.

FIGURA 6. *Evolució de la resposta a la pregunta sobre la satisfacció amb la democràcia a Catalunya (2006-2017)*

FONT: Elaboració pròpia a partir dels resultats obtinguts amb el Baròmetre d'Opinió Pública a Catalunya (CEO, 2017).

2

Estratificació socioeconòmica i cohesió social

Jordi Bayona i Carrasco
Centre d'Estudis Demogràfics

2.1. Sobre el sistema català de reproducció i la mobilitat social

El sistema català de reproducció, tal com el defineix Anna Cabré,²⁰ es caracteritza per l'existència de baixos nivells de fecunditat sistemàtics, que fan del fenomen migratori una necessitat per a assegurar el creixement de la població. D'aquesta manera, les migracions no són quelcom extraordinari, sinó que en termes demogràfics es constitueixen com a component endogen de la reproducció de la població. La persistència al llarg del temps d'aquest sistema, amb l'aportació constant de nous volums d'immigrants, es justifica per la possibilitat d'una mobilitat social ascendent, que millori les condicions de vida i les expectatives futures dels mateixos immigrants, però també la dels seus descendents. En aquest escenari, el que succeeix en el món laboral i en l'escolar és determinant, situant-se com a dues peces claus per a validar l'existència d'aquesta mobilitat, tant entre els que acaben d'arribar com entre les generacions futures. La pregunta que ens plantejem, en aquest cas, és si aquesta suposada mobilitat ascendent que ha existit a Catalunya amb generacions d'immigrants passades se segueix produint en l'actualitat.

Aquesta qüestió es formula a finals de l'any 2018, en un context immediat que no podem oblidar. D'inici, l'existència d'uns fluxos migratoris d'alta intensitat en els primers anys del segle XXI, caracteritzats per una elevada diversitat, tant en els seus orígens com en els perfils sociodemogràfics dels immigrants que els protagonitzen. En segon lloc, la recent crisi econòmica que afecta amb major cruïra la població immigrada, amb uns impactes que, malgrat la lenta i recent recuperació econòmica, encara no s'han revertit. L'excepcionalitat d'ambdues situacions és notòria. D'una banda, els fluxos migratoris experimentats assoliren màxims que s'acostaren a les dues-centes mil entrades anuals a Catalunya en els anys àlgids del fenomen, entre 2006 i 2007. De l'altra, en la darrera dècada es coneixen unes taxes d'atur que se situen entre les més altes del continent europeu, amb màxims que s'acostaren al 25 % l'any 2013 i que afecten especialment dos col·lectius: els més joves i els immigrants. Davant d'aquest escenari i les conseqüències que se'n deriven, l'escola i el mercat de treball actuals s'han d'entendre, encara, des de la perspectiva de la recent crisi econòmica.

2.2. La dimensió laboral

La primera pregunta plantejada fa referència a si la immigració internacional ha incrementat la dualització i les desigualtats en el mercat de treball. Des de la perspectiva del sistema català de reproducció es considera que en un primer moment els immigrants ocupen llocs de treball complementaris als de la població autòctona, però que progressivament s'espera una millora de les seves condicions laborals.

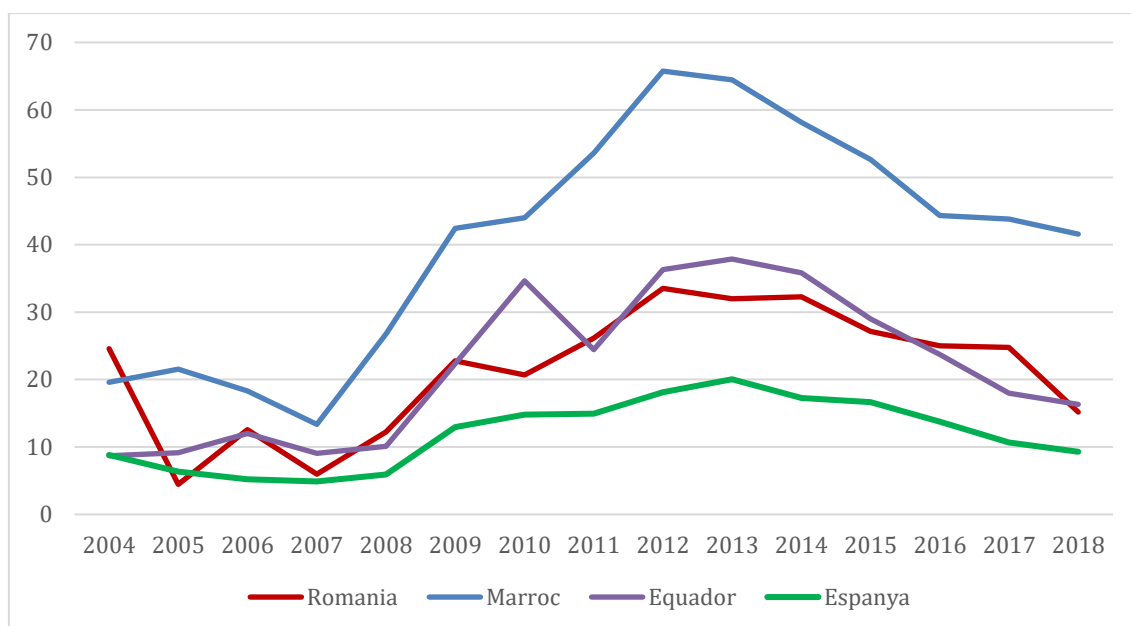
Des d'inicis de segle, la immigració internacional ha contribuït de manera notable al creixement del mercat de treball de Catalunya. El primer efecte de la immigració internacional sobre el mercat laboral català s'observa en un fort augment del volum d'aquest. Així, la població activa a Catalunya creix des dels poc més de 3 milions de persones d'inicis de segle XXI als gairebé quatre milions de l'any 2011, per descendir lleugerament més tard i, després d'un nou repunt, situar-se actualment en 3,8 milions, entre els quals es comptabilitzen 820 mil actius immigrants. Actualment, un de cada cinc actius a Catalunya és d'origen immigrant —el 21,6 %—, i el creixement que s'ha observat des d'inicis de segle de la població activa ha estat majoritàriament protagonitzat per aquest col·lectiu.

Les taxes d'activitat de la població immigrada, com correspon a una població que ha arribat majoritàriament per motius econòmics, són més elevades en comparació a les dels nascuts a Catalunya. Això que és cert entre els homes, no ho acaba de ser entre les dones, col·lectiu en què s'observen diferències contrastades segons l'origen de les seves components. Entre els homes, la permanència al mercat laboral és molt més extensa, ja que hi entren abans i en surten a major edat.²¹ Entre les dones, en canvi, s'observa una major activitat per sobre dels quaranta anys i menor per sota, dinàmica que es justifica per la incorporació més baixa a l'activitat econòmica de les dones d'alguns col·lectius.

La situació actual de la població immigrada en el mercat laboral reflecteix la recent crisi econòmica, ja que els efectes d'aquesta encara es troben molt presents. Malgrat l'evident reducció de les taxes d'atur, amb les darreres dades disponibles, la taxa d'atur a Catalunya entre la població immigrada —17,5 %— segueix duplicant la dels autòctons —8,7 %—, resultant en un global 10,6 %. Per a alguns immigrants com els marroquins (figura 7), malgrat el descens recent de l'atur, la situació actual dista molt de la de partida, amb un creixement intens de la bretxa que els separa de la població autòctona. D'aquestes xifres es desprèn un pes elevat dels immigrants dins de la població aturada, assolint el 35 % dels que es troben en aquesta situació a Catalunya actualment. Aquestes taxes són fins i tot superiors si es considera la població des de la perspectiva de la nacionalitat. Entre els estrangers trobem aquells que han arribat més recentment o els col·lectius que tenen majors dificultats per a accedir a la nacionalitat espanyola. Així, la taxa d'atur augmenta a un 19,3 %. Des d'aquesta perspectiva, les taxes d'atur observades actualment encara dupliquen les conegudes en els anys previs a la crisi, tot i que ja s'han reduït a la meitat si en considerem els nivells màxims. Aquestes taxes d'atur, al contrari que les de la població autòctona, són de menor intensitat per a les dones immigrades en comparació als homes immigrants. Això s'explica, en part, per l'efecte de la crisi sobre la construcció i les indústries relacionades, però sobretot pel manteniment de la

demanda ocupacional en el sector serveis, especialment en els serveis personals, fortament esbiaixats segons el gènere.

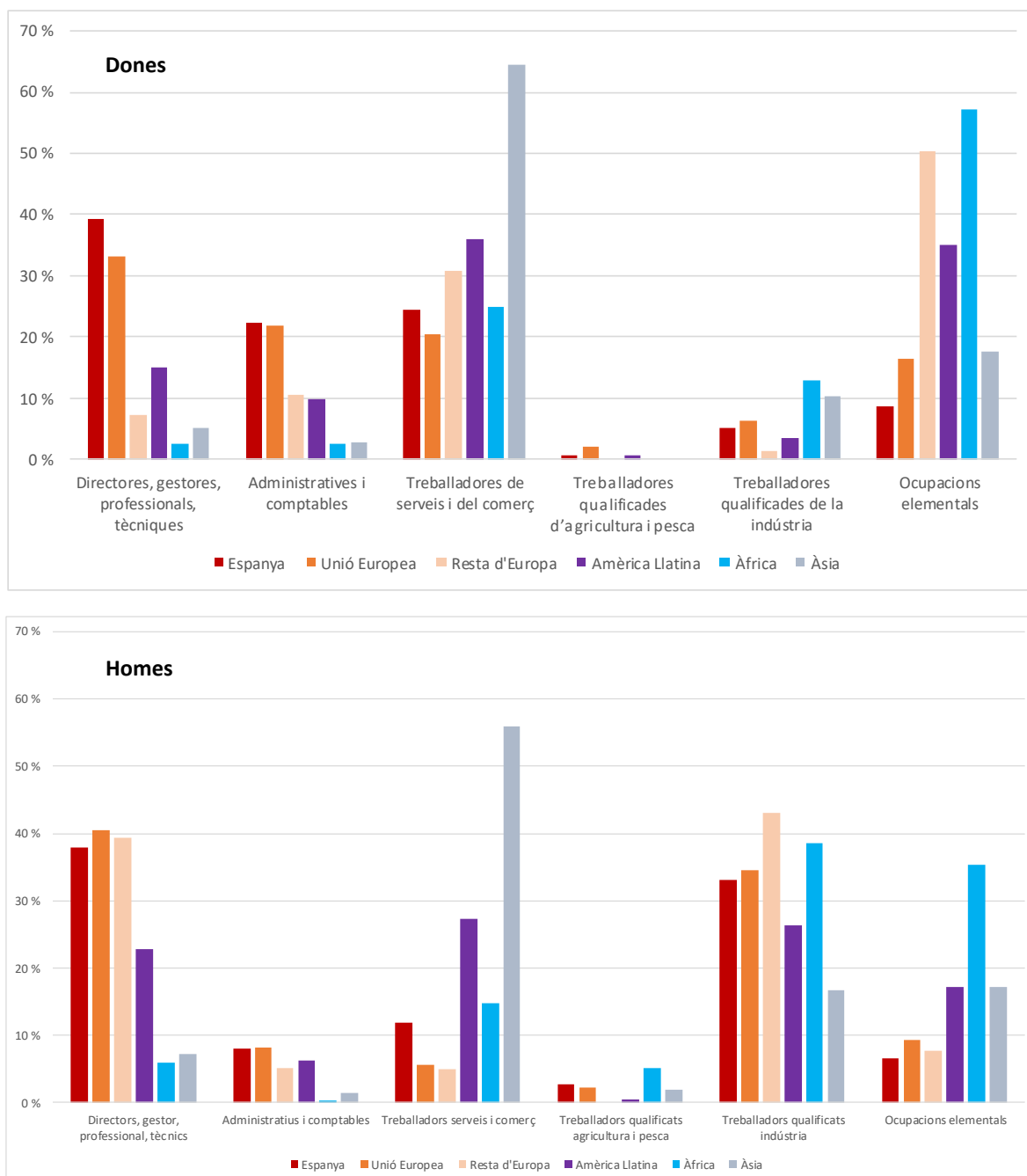
FIGURA 7. Taxa d'atur segons el lloc de naixement (Marroc, Equador, Romania o Espanya) a Catalunya entre el 2004 i el 2018

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Població Activa de l'INE.

Una altra qüestió a tenir en consideració és el tipus de treball que desenvolupa la població immigrada a Catalunya, que es troba sobrerrepresentada en els llocs de treball de menor qualificació. Segons l'Enquesta de Població Activa (EPA) del tercer trimestre de 2018, els immigrants representen un 46 % dels treballadors en ocupacions elementals i també un 28 % dels treballadors de la restauració, essent aquesta situació més important entre les dones, especialment de certs orígens, com l'Àfrica o l'Europeu no comunitari (figura 8). En canvi, es troben molt menys presents en les feines més qualificades. Són també treballs menys estables: entre els immigrants, la temporalitat supera la dels autòctons —35,9 % respecte al 19,6 %—, i en alguns col·lectius, com els africans, sobrepassa el 50 %. Aquesta concentració en treballs de baixa qualificació implica sovint un nivell notable de sobrequalificació, més que un baix nivell educatiu dels immigrants, el que en principi semblaria contradir la tesi de la mobilitat ascendent i apuntar com a mínim per a algunes persones a una mobilitat descendent, cosa que comprometria el funcionament del sistema català de reproducció. Alts percentatges de desocupació, un pes important de les ocupacions elementals i una elevada precarietat laboral caracteritzen la inserció laboral de la població immigrada a Catalunya a finals del 2018.

FIGURA 8. *Distribució de la població per grans grups continentals, sexe i sector d'ocupació a Catalunya (2018)*

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Població Activa de l'INE.

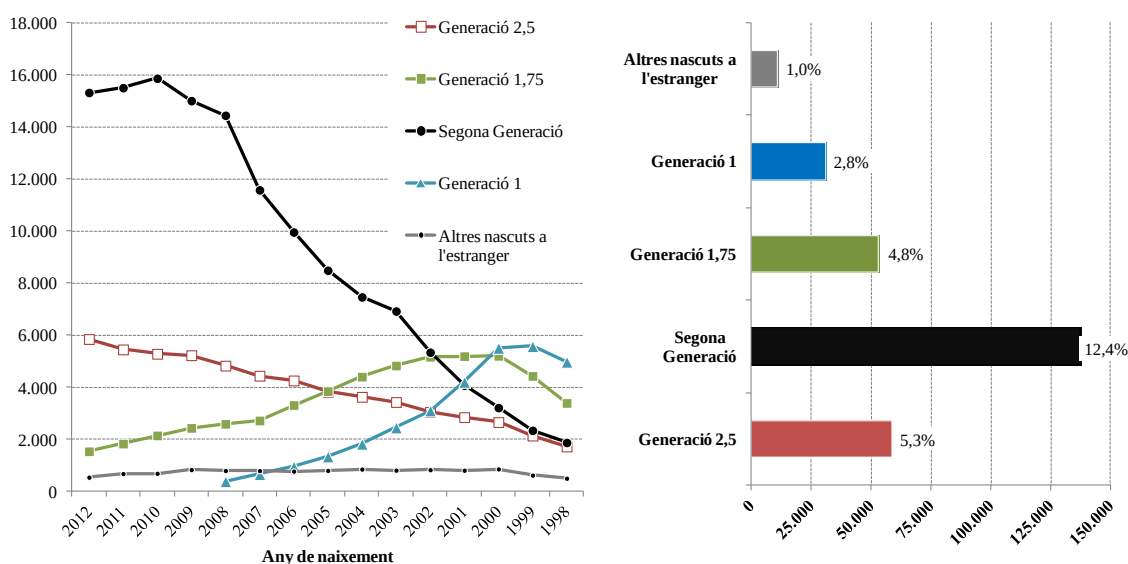
2.3. La dimensió escolar

La segona pregunta fa referència a l'escola. En aquest cas ens plantegem si l'escola és un element d'equiparació o de reproducció de les desigualtats existents. Si ens fixem, en primer lloc, en les dades del darrer informe PISA, l'origen immigrant dels alumnes és un factor de desigualtat educativa fonamental a Catalunya, fins al punt que s'experimenta, segons el lloc de naixement, una de les diferències en les

competències assolides més elevades entre comunitats autònomes a Espanya, com posen de manifest Albaigés i Ferrer-Esteban,²² i entre les més elevades en el context europeu.

Més enllà del lloc de naixement dels alumnes o de la seva nacionalitat, la maduració del procés migratori, amb un elevat nombre de naixements de progenitors immigrants, fa que per a respondre a aquesta pregunta necessitem conèixer també què succeeix entre els descendents d'aquesta immigració. Així, els alumnes relacionats amb el procés migratori, ja sigui per experiència pròpia o bé per l'origen dels seus progenitors, són una part molt important de l'alumnat actual. Amb dades del Departament d'Ensenyament del curs 2015-2016, creuades per l'Institut d'Estadística de Catalunya amb el Registre de Població, el 26,7 % dels alumnes, és a dir, una mica més d'un de cada quatre escolars, es trobarien relacionats amb el fenomen migratori directament o indirecta (figura 9). Un 8,7 % dels casos haurien nascut a l'estranger i del 17,8 % restant, ho hauria fet algun dels seus progenitors. Geogràficament, aquests percentatges augmenten en moltes poblacions, i no és estrany que alguns valors superin el 40 %.²³ En casos concrets i en algunes etapes educatives, els escolars relacionats amb el fenomen migratori són el grup principal al municipi. En l'educació primària, per exemple, això succeeix a Salt —el 69 % dels alumnes—, Castelló d'Empúries —el 56 %— o Guissona —el 58 %—, però també s'assoleixen proporcions significatives a ciutats com l'Hospitalet de Llobregat —el 40,5 % dels alumnes—, Figueres —el 47 %—, Vic —el 44 %—, Salou —el 40 %— o Mollerussa —el 41,8 %—, per citar-ne alguns, o al districte de Ciutat Vella a Barcelona —el 62,4 %.

FIGURA 9. Estatus migratori dels alumnes matriculats a Catalunya segons l'any de naixement (curs 2015-2016)

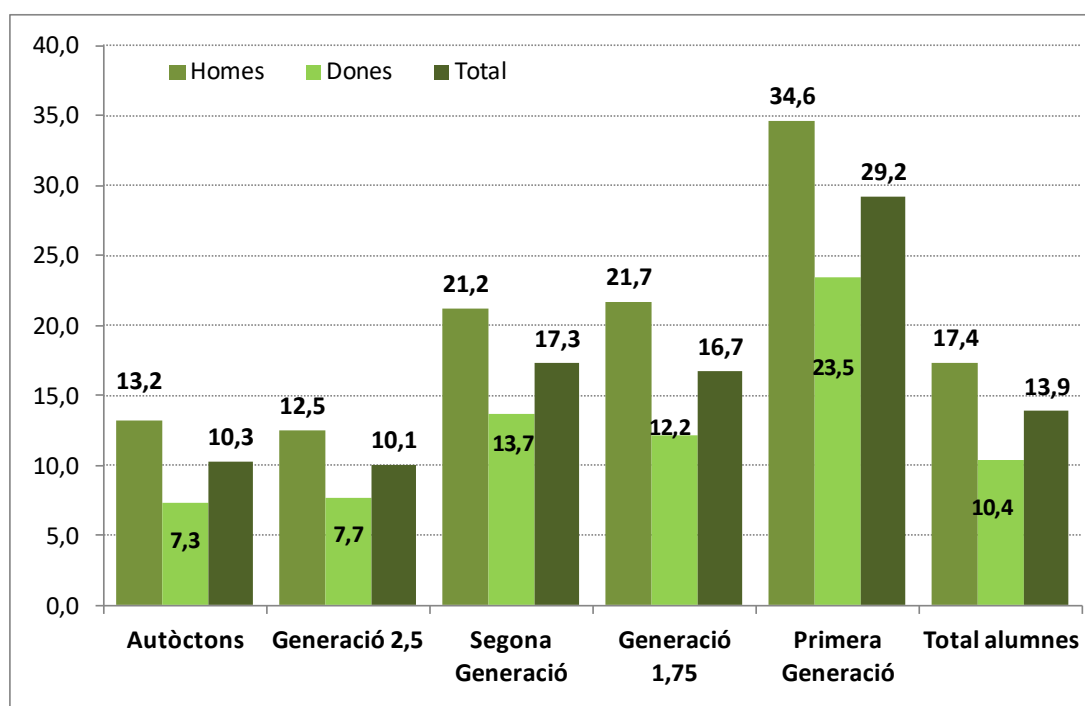

FONT: Elaboració pròpia, a partir de dades del Departament d'Ensenyament i de l'Idescat.

Per a observar si l'escola és un element d'igualació o bé de perpetuació de les desigualtats ens fixarem en el fracàs escolar, distingint els alumnes en funció de la relació que tenen amb la immigració. Amb una tipologia generacional —adaptant al cas català la utilitzada per Rumbaut—,²⁴ es classifica els alumnes en funció del lloc de naixement —Espanya o l'estranger—, l'edat d'arribada a Catalunya —abans o

després dels set anys— i l'origen dels progenitors —Espanya o l'estranger—, donant lloc a una classificació que distingeix autòctons, primera generació, generació 1,75, segona generació i generació 2,5.²⁵ S'operativitza el fracàs escolar com la no obtenció del títol que indica la superació del grau d'ESO, és a dir, el fet de no disposar de l'acreditació del nivell d'estudis que reconeix l'assoliment de l'educació obligatòria a Catalunya. Malgrat que aquesta perspectiva no considera quines són les competències adquirides ni quin és el grau de coneixement de la llengua, estimem que la no obtenció d'aquest títol pot comportar dificultats futures en la inserció laboral de l'alumne i per tant comprometre les seves expectatives vitals en l'esdevenidor (figura 10).

FIGURA 10. *Fracàs escolar per grans grups generacionals respecte a la trajectòria migratòria a Catalunya (curs 2015-2016)*

FONT: Elaboració pròpia, a partir de dades del Departament d'Ensenyament i de l'Idescat.

Els resultats obtinguts d'aquesta anàlisi, que sols ha estat possible dur-se a terme per les escoles públiques, ens indiquen com entre els alumnes immigrants hi ha un percentatge elevat de fracàs escolar, del 22,1 %, molt més preocupant en el cas de la Primera Generació —del 29,2 %— que no entre la generació 1,75 —del 16,7 %. Entre els alumnes nascuts a Espanya però d'origen immigrant, aquest valor se situa en el 14,4 %, on la segona generació mostra percentatges del 17,3 % i la Generació 2,5, del 10,1 %. En aquest darrer cas els resultats són fins i tot millors que els dels alumnes autòctons. Els valors més elevats s'enregistren entre els que han arribat de més recentment; de fet, l'any d'arribada serà la variable determinant en l'assoliment del grau i d'aquesta manera confirmarà l'existència d'interferències entre el procés migratori i l'assoliment escolar.

Deixant de banda els resultats de la primera generació, on les dificultats a l'escola venen determinades per l'arribada recent, el que realment preocupa són els alts nivells de fracàs escolar que encara s'enregistren entre les segones generacions, un

70 % per sobre dels resultats de la població autòctona. L'escola, en aquest cas, no és capaç de superar les diferències socioeconòmiques que carreguen aquests alumnes, o com a mínim no ho ha estat en el context de crisi en què han conviscut aquests alumnes. Així, i malgrat els esforços dedicats a l'educació a tota la comunitat educativa, les destacades taxes de fracàs escolar entre els alumnes de segona generació signifiquen que no s'acaba d'aconseguir que l'escola tingui el paper d'igualació que se li pressuposa.

Finalment, i des del punt de vista del territori, existeix la preocupació per l'efecte de les concentracions d'alumnat d'origen immigrant en els resultats escolars, que associa l'existència de concentracions amb pitjors assoliments. Aquest fenomen respondria a l'anomenat *efecte barri*, és a dir, que les característiques físiques i socials de l'entorn on es viu poden afectar els residents en camps com l'escolar o el laboral, entre els més importants. Sobre aquest punt, en primer lloc cal tenir en compte que les concentracions a l'escola són superiors a les que s'observen des de la perspectiva residencial. Això succeeix, d'una banda, per una qüestió d'edat; la renovació poblacional dels barris es produeix lentament, afegint-se els immigrants d'arribada recent a la població preexistent, molts cops més envellida i sense descendents en edat escolar. De l'altra, per un efecte fugida, on els progenitors dels alumnes intenten evitar aquelles escoles amb percentatges més alts d'immigrants. Els resultats obtinguts indiquen que la concentració i el fracàs escolar mostren un alt grau de correlació: com més gran és la concentració, més gran és el fracàs escolar. Cal tenir en compte, però, l'efecte composició, ja que l'assoliment escolar entre la població immigrada és menor. Des de la perspectiva generacional, s'observen pocs efectes entre la població d'origen immigrant, i aquests encara es produeixen sols a partir de nivells notables de concentració.

Tant a l'àmbit laboral com en l'escolar, la situació que s'observa actualment presenta força llums i ombres. Una alta inserció laboral es produeix a costa d'elevats nivells d'atur i de precarietat, amb una segmentació laboral evident. A l'escola, els descendents d'immigrants segueixen mostrant pitjors resultats educatius que els autòctons, reproduint-se la desigualtat entre pares i fills, en part per la situació de vulnerabilitat econòmica en què es troben. En aquesta conjuntura, el que és determinant és conèixer si la situació en què ens trobem avui en dia és majoritàriament fruit de la crisi econòmica dels darrers anys o bé es tracta d'una situació estructural. En aquest darrer cas, això significaria un obstacle important al funcionament futur del sistema català de reproducció i, per tant, a la cohesió social.

3

Dimensió territorial: diversitat i cohesió social

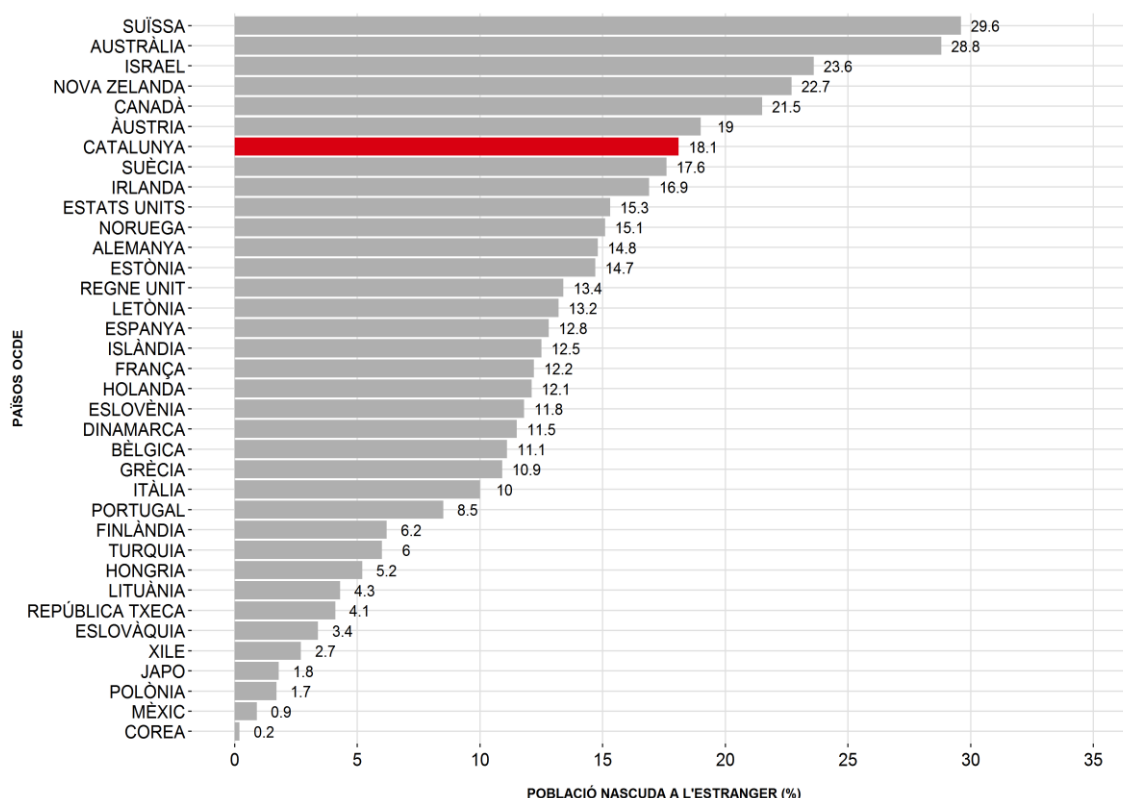
Juan Galeano

NCCR On The Move Universit  de Genève

3.1. *Migracions i creixement de la diversitat*

A Catalunya, com al conjunt de l'Estat espanyol, el començament del segle XXI va estar marcat, en termes demogràfics, per l'espectacular augment de la diversitat poblacional fruit del boom migratori internacional. Cal recordar que aquest país va absorbir una de cada cinc —el 22 %— dels 5,5 milions d'entrades des de l'estranger que es van produir en Espanya entre el 2000 i el 2008; a grans trets, 1,2 milions de persones. Si bé el creixement poblacional lligat a la migració va ser tota una novetat en el cas de l'Estat espanyol, a Catalunya aquest fenomen no va a fer més que actualitzar i portar a l'arena internacional aquest mecanisme propi d'un sistema de reproducció demogràfica complex²⁶ que sabem que ha estat funcionant, com a mínim, durant tot el segle XX, en el qual el creixement de la població deixa d'ésser funció exclusiva de l'excés de naixements sobre les defunci s i on la immigració passa a exercir un paper fonamental en l'evolució de la població (figura 11).

FIGURA 11. Percentatge de nascuts a l'estranger (països de l'OCDE i Catalunya, 2017)

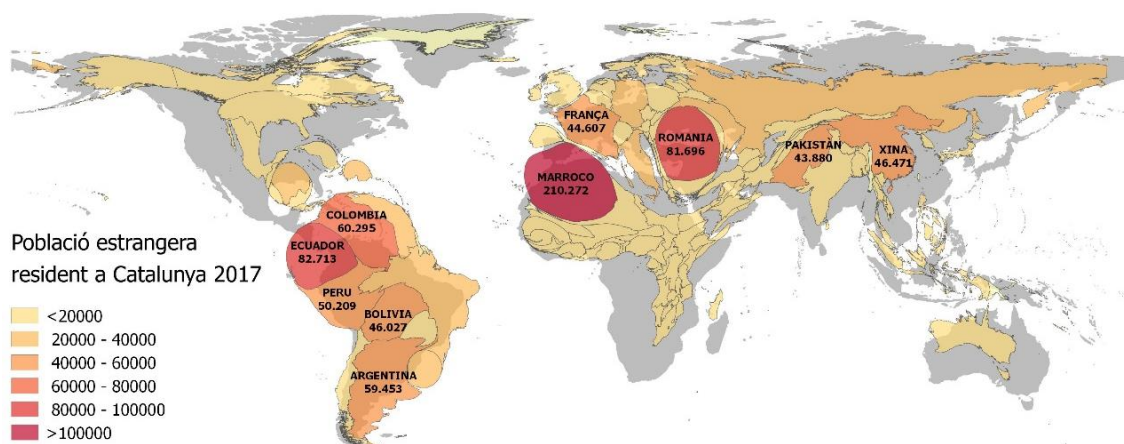

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'International Migration Outlook 2018© i de l'OCDE 2018, per als residents de països de l'OCDE, i del padró continu, per a residents de Catalunya (1 de gener de 2017).

Lligat a l'arribada de persones nouvingudes, són dos els fenòmens demogràfics que desperten gran interès entre la comunitat investigadora i els dissenyadors de polítiques públiques. D'una banda, el creixement de la diversitat poblacional en funció del lloc de naixement de la població resident a un territori determinat, i de l'altra, però en estreta relació amb la primera, la segregació residencial de la població immigrada, entenent-la com el grau en què la població d'origen estranger comparteix, o no, espais residencials amb aquella que es defineix com a població d'acollida. En aquest sentit, i abans de continuar, cal assenyalar algunes de les característiques més rellevants de la darrera onada immigratòria a Catalunya i al conjunt de l'Estat. Evidentment, la magnitud —més d'un milió de persones— i la intensitat —en menys de deu anys— constitueixen dos dels trets fonamentals d'aquesta darrera onada, però, pel que aquí ens interessa, cal també esmentar la diversificació dels fluxos i també la ràpida difusió territorial de la població immigrada des de les ciutats que funcionen com a porta d'entrada —Barcelona, per exemple— a la resta del territori. Catalunya va començar el nou segle essent un país cosmopolita on convivia persones de 180 països del món (figura 12). Al tombant del segle xx, el conjunt de població estrangera —252.690 persones— representava un 4 % del total de població —6.259.724 persones— i hi trobàvem tan sols cinc nacionalitats amb una població per damunt de les 10.000 persones —el Marroc: 64.308; França: 27.674; Alemanya 15.500; Argentina: 13.974 i el Perú: 10.487— que representaven la meitat —un 52 %— de la població nascuda a l'estranger. Deu anys més tard, el 2010, la població nascuda a l'estranger s'havia multiplicat per cinc fins a arribar a 1,3 milions de persones —el 17,5 % del total de població resident al

país— de 31 nacionalitats²⁷ amb poblacions per sobre de les 10.000 persones que conjuntament representaven nou de cada deu persones nascudes a l'estranger. Una de les conseqüències de la darrera crisi econòmica, a més de la caiguda dels fluxos d'entrada des de l'exterior, va ésser la pèrdua de població estrangera —ja fos per re-emigració a altres països de l'entorn europeu o per migració de retorn als seus països d'origen. Així, amb les darreres dades disponibles sabem que la població nascuda a l'estranger es troba una mica per sobre del 1.290.000 persones —el 17 % del total de població— i amb les mateixes nacionalitats amb poblacions per damunt de les 10.000 persones. Pel que fa a la distribució de la població immigrada i com s'ha difós territorialment, n'hi ha prou amb assenyalar, de moment, que si l'any 2000 només trobàvem 441 seccions censals on residien més de 100 persones nascudes a l'estranger, un escàs 8 % del total de seccions, des de l'any 2010 i fins al 2017 aquest percentatge se situa al voltant del 80 % i fa de la immigració internacional una realitat tangible al conjunt del territori català.

FIGURA 12. Població resident a Catalunya segons el país de naixement (2017)

FONT: Elaboració pròpia a partir del padró continu de població (INE, 2017).

Prenent com marc temporal el període 2000-2017 i tenint en compte el context demogràfic descrit, volem contestar tres preguntes:

- 1) Quin és el grau de segregació residencial de la població estrangera respecte de la nascuda a Espanya i com ha evolucionat des del començament del segle XXI?
- 2) La població autòctona evita les zones on es concentra la població estrangera?
- 3) L'augment de la diversitat poblacional ha contribuït a la fragmentació de la societat catalana?

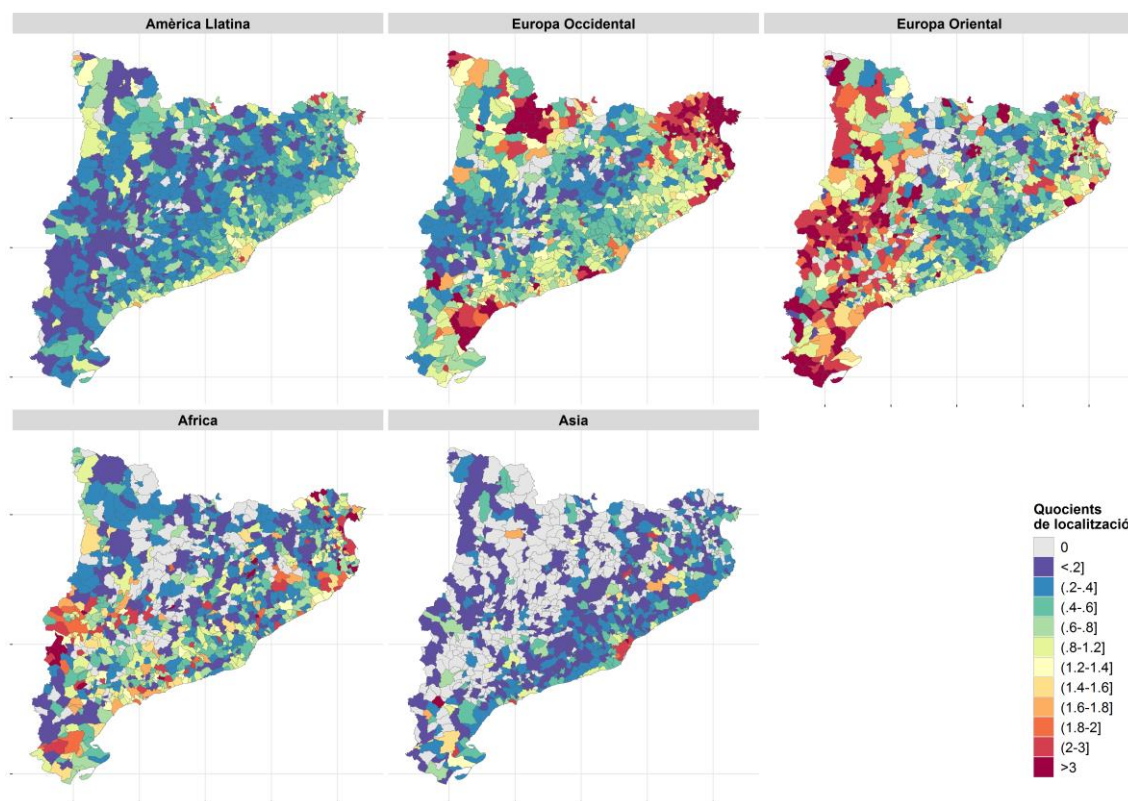
3.2. Diversitat poblacional i segregació residencial

Com hem assenyalat més amunt, la diversitat poblacional i la segregació residencial en funció de l'origen de la població són dos fenòmens interrelacionats. Això no vol dir, però, que un augment del primer comporti necessàriament un creixement del segon. Una societat donada pot resultar molt diversa en termes poblacionals però

registrar nivells de segregació baixos entre els grups en convivència o, al contrari, la diversitat de la població pot ésser baixa —suposem la convivència de només dos grups— i no obstant això exhibir un grau alt de segregació residencial entre els uns i els altres. La preocupació i l'origen dels estudis contemporanis sobre segregació residencial es remunta als inicis del segle xx, amb els treballs duts a terme pels membres de l'Escola de Chicago. Des d'aleshores i fins als nostres dies tot un seguit de treballs han posat de manifest la relació existent entre els alts nivells de segregació residencial i la concentració espacial de la pobresa,²⁸ amb una inferior qualitat residencial de la població segregada,²⁹ amb desigualtats en les condicions de salut³⁰ i una major distància als llocs on es concentra l'oferta laboral i comercial³¹ o amb la seva interconnexió amb la segregació escolar.³² Per tot això és important tenir en compte que, si bé els mètodes estadístics de què disposem, i que aquí implementem, per a mesurar el grau de segregació entre grups ens tornen el resultat d'una situació donada en forma d'imatge instantània d'un moment concret —i que ens permet traçar una evolució retrospectiva—, part de la rellevància del fenomen rau en la seva doble natura, com a resultat i origen de fets socials, perquè, com ho ha expressat el professor Oriol Nel·lo, «quan l'espai urbà es configura al dictat de les desigualtats socials, passa a ser no només un reflex d'aquestes, sinó que contribueix a fixar-les i ampliar-les».³³

Abans de parlar de segregació convé tenir una idea de la distribució territorial dels diferents grups de població estrangera sota anàlisis. Per tal de proporcionar aquesta informació, hem calculat i cartografiat els quocients de localització per a cadascun dels grups l'any 2017. Els quocients de localització ens tornen un valor sintètic que ens permet ràpidament conèixer quins són els municipis on un grup es troba sobrerrepresentat —valor per damunt de l'1,4— o subrepresentat —valors per sota el 0,8— en relació amb el seu pes al conjunt del territori de referència —el conjunt de Catalunya, en aquest cas. La figura 13, aleshores, ens permet veure com en el cas dels nascuts a països de l'Amèrica Llatina, aquests es troben sobrerrepresentats als municipis interiors, eminentment rurals i, al contrari, es troben molt sobrerrepresentats a municipis com l'Hospitalet de Llobregat (Barcelona) i a alguns municipis de la comarca de l'Alt Empordà com Cadaqués i la Jonquera. En el cas dels europeus occidentals, també es troben molt sobrerrepresentats al municipis de l'Alt Empordà i el Baix Empordà, però també als de la comarca de l'Alt Urgell, la Vall d'Aran, el Garraf i el Baix Ebre, a més dels municipis de Barcelona i Sant Cugat del Vallès. Pel que fa als europeus orientals, la concentració més gran de municipis amb una sobrerrepresentació d'aquest grup es troba al Pla de Lleida, les Terres de l'Ebre i part del Camp de Tarragona. De la població africana destaca, en primer lloc, que està sobrerrepresentada als municipis de Barcelona i l'àrea metropolitana d'aquesta, i en segon lloc, que està distribuïda de manera dispersa en el conjunt dels municipis on aquest grup es troba sobrerrepresentat. Per últim, en el cas de la població asiàtica, veiem com aquesta es concentra als municipis de Barcelona i la primera corona metropolitana d'aquesta —l'Hospitalet de Llobregat, Sant Adrià de Besòs, Badalona i Santa Coloma de Gramenet— i, al contrari, no només es troba subrepresentada als municipis interiors sinó que a un gran nombre d'aquests no trobem cap persona d'aquest grup.

FIGURA 13. *Distribució territorial de la població immigrada segons els quocients de localització (Catalunya, 2017)*

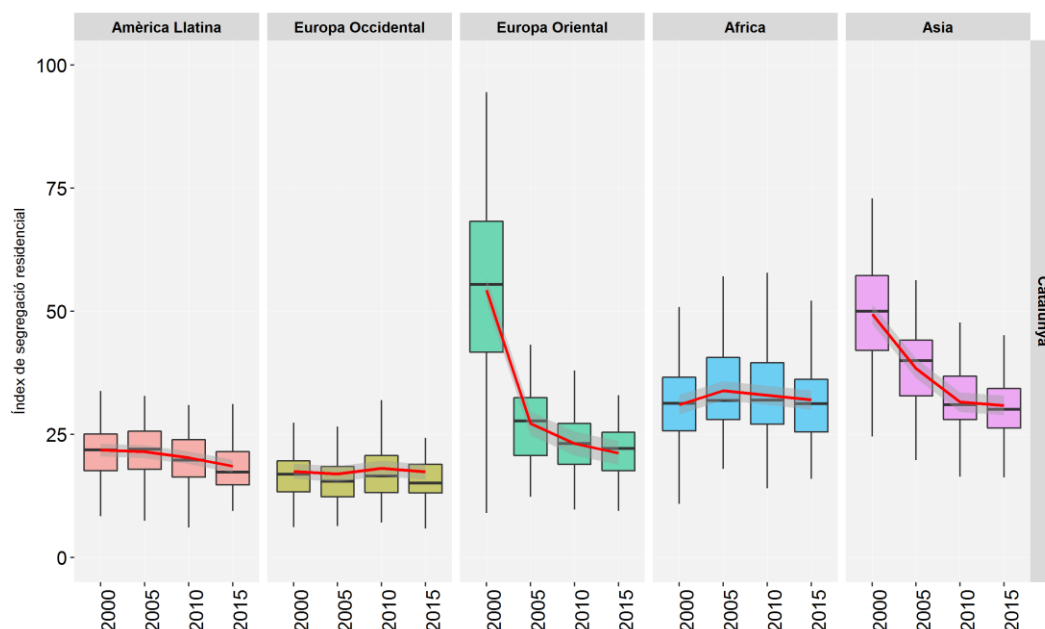

FONT: Elaboració pròpia a partir dels resultats del padró continu de població del 2017 (INE)

Què és el que sabem del grau de segregació residencial dels distints grups de població estrangera residents a Catalunya i com han evolucionat des del començament del segle XXI? En primer lloc, i en termes generals, que els valors de segregació oscil·len entre moderats i baixos (figura 14) i que han tingut un decreixement amb el pas dels anys, simultani a l'augment de població estrangera i, per tant, de la diversitat poblacional.³⁴ En perspectiva internacional, el baix grau de segregació residencial ens diferencia del món anglosaxó i ens agermana amb les principals ciutats del sud d'Europa, on la sobrerrepresentació de població de classe treballadora en la perifèria urbana i la permanència de les classes benestants als centres històrics han estat presentats com a elements estructurals determinants en la baixa segregació enregistrada i com a característica diferencial respecte del desenvolupament urbà de les ciutats anglosaxones.³⁵ En altres paraules, que el creixement del nombre de persones nascudes a l'estranger i la multiplicació del nombre de grups en convivència van anar acompanyats, en termes residencials i en general, d'un augment dels espais compartits entre la població catalana i els diferents grups d'estrangers. Si bé aquesta és la imatge general, cal assenyalar dues particularitats del cas català. Per una banda, el molt lleuger increment —sempre dins del ventall de valors moderats i baixos— de nivells de segregació de la població estrangera oriünda de països de l'entorn europeu,³⁶ tendència que es pot explicar per les característiques socioeconòmiques diferencials d'aquest grup de població, entre les quals destaquen la sobrerrepresentació de persones d'edats més avançades —principalment assentades en municipis de característiques turísticoresidencials— i que en certa manera il·lustra els processos d'autosegregació escollida i una posició professional i econòmica que està fins i tot

per damunt de la mitjana de la població local, és a dir, la resident a Barcelona i municipis de l'àrea metropolitana. Un cas contrastat, per exemple, són els pobles de les comarques alacantines on s'aplega la població britànica amb concentracions màximes i una segregació que ha donat lloc a allò que, en la literatura científica, és anomenat *golden ghetto*.

FIGURA 14. Segregació residencial en municipis de més de 10.000 habitants de Catalunya (2000-2005-2010-2015)

FONT: Elaboració pròpia a partir dels resultats del padró continu de població del 2017 (INE)

D'altra banda, i a parer nostre més significatiu, l'augment del nivell de segregació de la població nascuda a països de l'Àfrica, que, com en el cas anterior, es tradueix en una reducció dels espais residencials compartits pels membres d'aquest grup i la població catalana. En el cas català, del qual hem analitzat setanta-set municipis de més de deu mil habitants, el lleuger augment general reflecteix aquell que ha tingut lloc en els municipis de la regió metropolitana de Barcelona³⁷ en què la població d'origen marroquí —el grup majoritari entre els nascuts en països d'Àfrica— a més presenta valors superiors als d'altres grups d'immigrants,³⁸ però no és així en el cas del municipi de Barcelona, on aquest grup mostra una clara i persistent subrepresentació relativa en relació amb l'àrea metropolitana,³⁹ i la tendència ha estat la contrària. L'augment de la segregació de la població africana també s'ha produït en altres municipis com Tarragona, on resideix gran part del col·lectiu marroquí, o al municipi de Salou, on és la població senegalesa el grup majoritari d'origen africà; i a la província de Girona trobem el cas del municipi homònim, el del municipi de Salt i el de Lloret de Mar.

3.3. Podem parlar de white flight?

L'evolució del fenomen per la població africana ens obre la porta per a intentar respondre a la nostra segona pregunta: *La població autòctona evita les zones on es concentra la població estrangera?* El primer que cal assenyalar en aquest cas és que

les dades disponibles no ens permeten corroborar o refutar amb rotunditat i elegància estadística una hipòtesi afirmativa ni contrària al respecte. El que sabem, per treballs anteriors, és que durant els anys inicials d'aquest nou segle hi ha hagut una mena de complementarietat residencial entre la població estrangera i l'autòctona que ha funcionat en dos camps diferenciats. Per una banda, una renovació generacional dels espais residencials urbans envellits, deteriorats i que no resulten atractius a la població local, com pot ser el cas del districte de Ciutat Vella de Barcelona al començament d'aquest segle. I per l'altra, cobrint la cadena de vacants i facilitant la suburbanització de la població local, la qual havia començat a la dècada dels anys vuitanta però que es va accelerar significativament durant els anys de la bombolla immobiliària dins un context de creixement econòmic i de concessió de crèdits hipotecaris, així com de l'arribada de les generacions dels *baby-boomers* a l'edat de formació de noves llars. Tot això ens convida a argumentar que, més que evitar les zones on es concentra la població estrangera, el que va fer la població autòctona va ser evitar uns espais residencials que, a causa de les característiques deficitàries que tenien en termes de qualitat, resultaven poc atractius, i s'hi va acabar concentrant la població estrangera per una qüestió d'accessibilitat relativa al preu dels lloguers i compra de pisos. Aquest fenomen és més clar pel que fa a l'escola. De vegades, però, el fet de voler evitar segons quin centre educatiu repercuteix més en la inscripció padronal de l'alumne que no pas en un canvi residencial real de la família d'aquest.

3.4. Diversitat i fragmentació

En darrer lloc, i a manera de conclusió d'aquest breu informe, volen contestar la darrera de les preguntes que hem plantejat al començament: *L'augment de la diversitat poblacional ha contribuït a la fragmentació de la societat catalana?* Aquesta és una pregunta problemàtica per diversos aspectes. En primer lloc, perquè caldria definir de manera acurada el que entenem per fragmentació i, una vegada establerta aquesta definició, ens caldria trobar els indicadors que donessin compte de l'esmentat procés de fragmentació. Pel que aquí ens interessa, i de manera molt provisional, diguem que entenem la fragmentació de la societat com el resultat d'un procés de pèrdua de la cohesió social. Què sabem de la relació entre diversitat poblacional i cohesió social? Des d'una perspectiva internacional podem dir que sembla no haver-hi una opinió unànime sobre l'efecte que correspon a la diversitat de la població per origen sobre la cohesió social de la població que resideix en zones definides per aquesta característica. Mentre s'han apuntat una sèrie de beneficis socioeconòmics que cristal·litzen en ciutats o estats a mitjà i llarg termini,⁴⁰ també s'ha evidenciat⁴¹ com els costos d'aquest procés es manifesten, en primer lloc, en el context immediat, com és el barri, sota la forma de pèrdua de confiança individual cap a la resta de veïns i l'encapsulament identitari,⁴² que, com a conseqüència, comporta una minva en la capacitat d'acumulació de capital social dels seus residents. D'altra banda, també s'ha assenyalat que la instrumentalització del discurs referit a la diversitat ha conduït, de vegades, a posar l'accent precipitadament en el component ètnic per tal de no aprofundir en desigualtats i reclamacions que guarden més relació amb la diversa i dispar distribució d'oportunitats entre la població en funció de la classe social que com a característica associada al lloc de naixement o al dels pares.

En el cas de Catalunya, el que ens sembla rellevant apuntar aquí és, d'una banda, el fet que pràcticament no hi existeixen partits polítics de caràcter xenòfob marcat, més enllà de les poc recolzades tesis migratòries de Plataforma per Catalunya, la qual cosa no sembla avalar la hipòtesi d'una fragmentació de la societat catalana en relació amb l'augment de la diversitat poblacional. I, de l'altra, i molt positivament, la precoç proliferació de departaments dedicats a la gestió municipal de la immigració durant els anys del *boom* d'immigració en tot el territori. Malauradament, les retallades pressupostàries que van donar cos a les polítiques d'austeritat implementades, principalment però no en exclusiva, pel Govern convergent van comportar el tancament de moltíssims d'aquells departaments en un moment en què, a més, aquest col·lectiu patia, amb més força que la població autòctona, els efectes de la darrera crisi econòmica en termes de pèrdua de feina i incapacitat de fer front als compromisos hipotecaris.

En resum, no disposem ara mateix de cap evidència que assenyali en la direcció d'una fragmentació de la societat catalana com a fruit de la creixent diversitat de la població en funció del lloc de naixement.

4

Dimensió familiar: es pot parlar de «barreja» en termes demogràfics?

Clara Cortina

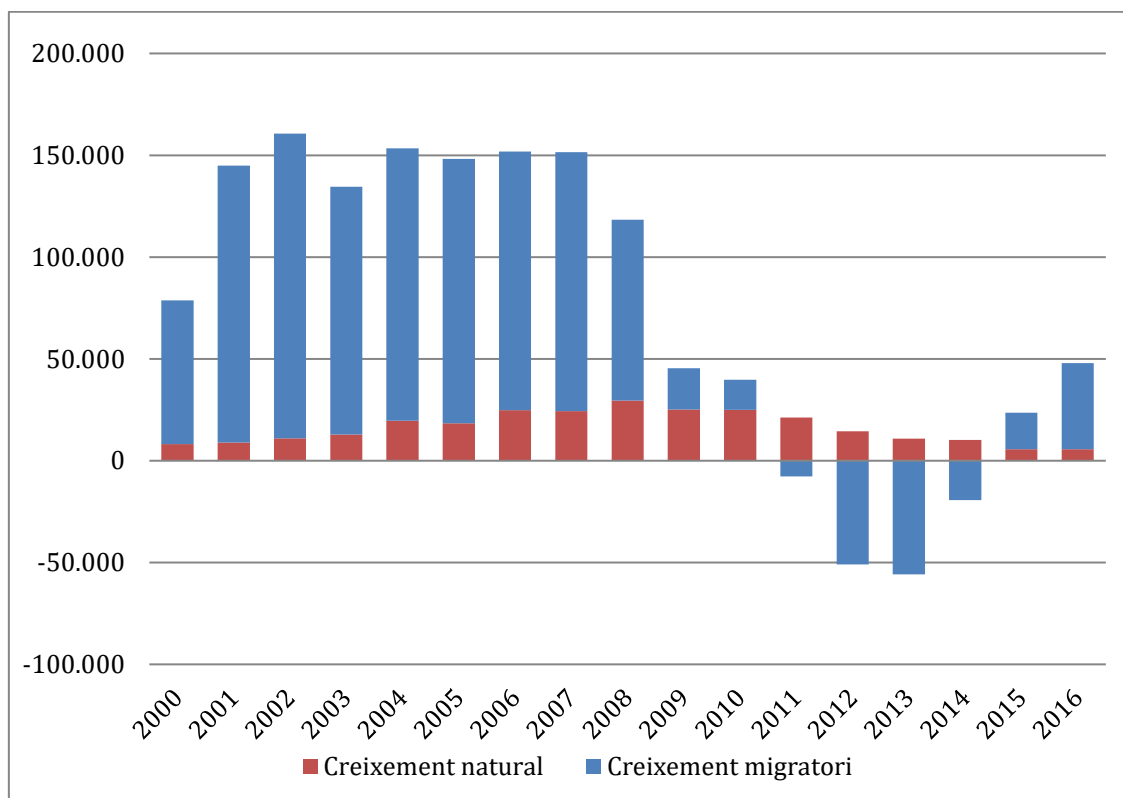
Doctora en demografia, Universitat Pompeu Fabra

4.1. Quina ha estat la contribució de la immigració internacional a l'evolució demogràfica?

L'evolució demogràfica de Catalunya ha estat marcada durant tot el segle xx pel component migratori, concretament pels importants fluxos d'immigració procedents d'altres zones d'Espanya. Aquests fluxos han estat determinants per a explicar la dinàmica demogràfica i configurar el que Anna Cabré ha denominat un *sistema dual de reproducció*.⁴³ De la mateixa manera, durant el segle xxi, i en un context de baixa fecunditat i baix creixement vegetatiu, la intensificació dels fluxos d'immigració estrangera ha contribuït a sostenir el creixement demogràfic amb saldos migratoris positius, excepte en l'etapa d'auge de la crisi econòmica, entre 2011 i 2014 (figura 15). Aquests fluxos s'han traduït en un increment dels estocs de població estrangera, que han passat del 3 % l'any 2000 al 14 % l'any 2017, havent arribat a la xifra màxima del 16 % l'any 2010 (figura 16).

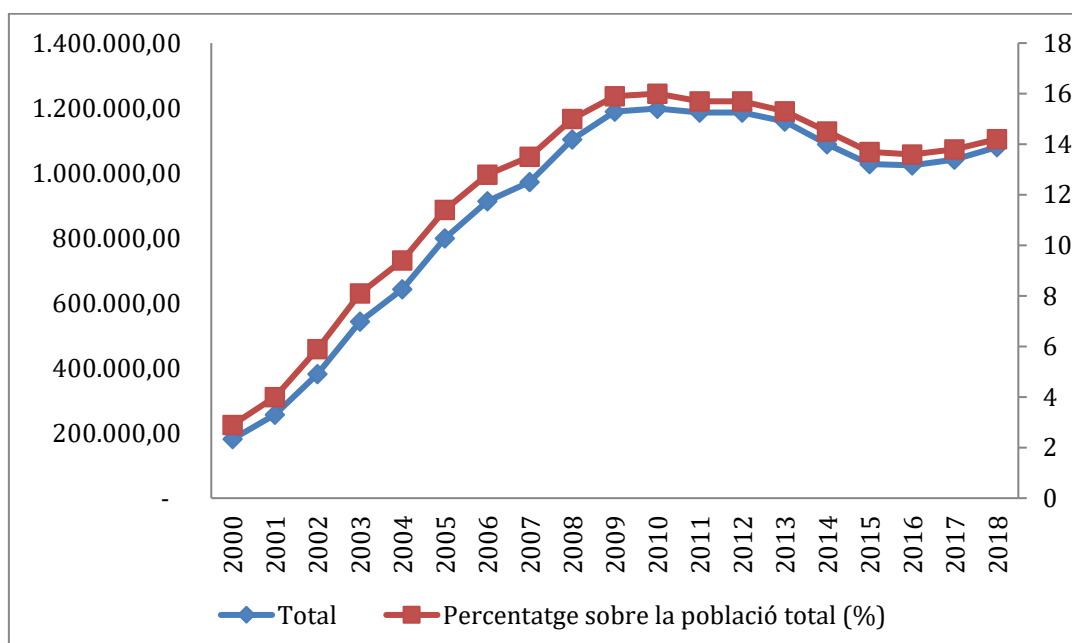
Les xifres de població segons nacionalitat estan en consonància amb la distribució de la població per lloc de naixement, si bé hi ha una lleugera variació derivada dels processos de nacionalització, que comporten la reducció del nombre d'estrangers. Per això és convenient presentar sobretot l'estructura per origen de la població, que reflecteix per si sola la importància de la immigració estrangera al nostre país i a més permet identificar les segones generacions (figura 17). Segons dades de l'Enquesta contínua de llars (INE), el 2017 el 20 % del total de la població resident a Catalunya, és a dir una cinquena part, o bé era nascuda a l'estranger (15 %) o bé era nascuda a Espanya però descendent d'un o dos progenitors nascuts a l'estranger (5 %). Aquestes xifres són lleugerament superiors a les del conjunt d'Espanya, on les primeres generacions d'immigrants representen el 12 % i les segones, el 4,6 %.

FIGURA 15. *Creixement demogràfic a Catalunya (2000-2016)*

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

FIGURA 16. *Població estrangera a Catalunya (2000-2018)*

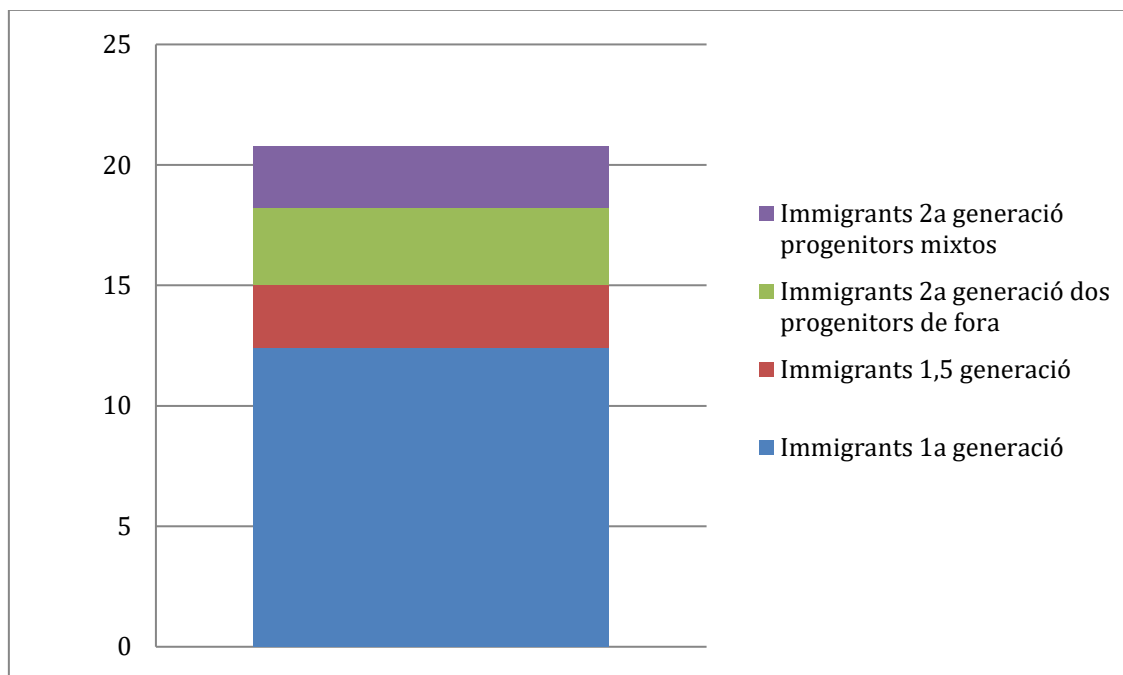

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

A banda del volum dels fluxos d'immigració i com s'han traslladat a la composició per origen de la població, cal destacar també l'estructura per edat i sexe dels fluxos d'immigració, ja que d'aquesta estructura en depèn l'impacte demogràfic. És sabut

que la migració té un perfil per edats ben definit, amb majors taxes de migració a les edats adultes joves i, en menor mesura, a les edats infantils —per arrossegament— i a les edats properes a la finalització de l'etapa laboral. Això implica, per tant, que el moment de la migració coincideix o interfereix amb el de la formació familiar i determinarà en bona mesura com la immigració contribuirà als indicadors de natalitat i nupcialitat.

FIGURA 17. Població resident a Catalunya segons el lloc de naixement propi i dels progenitors

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta contínua de llars del 2017 (INE).

Segons dades de l'Idescat (figures 16 i 17), a Catalunya, l'any 2016, un terç dels nascuts tenia com a mínim un progenitor estranger i un 21 % dels matrimonis implicava com a mínim un cònjuge estranger —aquesta xifra no inclou les parelles de fet. En efecte, durant els anys de màxima intensitat migratòria, la natalitat a Espanya i Catalunya es va veure reforçada, tot i que els estudis apunten que l'impacte es deu tant als nivells de fecunditat elevats de les dones immigrants com al fet que aquestes arribaven majoritàriament a edats reproductives.⁴⁴ De la mateixa manera, l'efecte dinamitzador dels immigrants sobre el mercat matrimonial té a veure amb l'edat d'arribada i amb l'estat civil dels immigrants, que els feien especialment propensos a formar parella. Segons dades de l'Enquesta nacional d'immigrants de l'INE del 2007, al voltant de la meitat dels immigrants no tenien parella en arribar, si bé tenint en compte l'edat en el moment de migrar i altres característiques demogràfiques, eren les dones les que tenien una major probabilitat d'estar emparellades i participar en migracions relacionades amb motius familiars.⁴⁵

4.2. La formació de parelles mixtes i els seus descendents fins a quin punt millora la cohesió?

Els sociòlegs han considerat tradicionalment el matrimoni o la formació de la parella com una via de promoció i d'integració social. El matrimoni esdevé, doncs, un aspecte bàsic per a l'estudi de la reproducció de l'estructura social, així com un indicador del grau d'obertura social o d'interrelació entre els diferents grups. En concret, i en relació amb els immigrants i les minories, bona part de la recerca sobre les pautes de nupcialitat que segueixen, les preferències que tenen a l'hora d'escollir el cònjuge i com participen en el mercat matrimonial, assumeix que la formació de parelles mixtes és un indicador indiscutible d'integració social.⁴⁶ En aquest sentit, alguns autors assenyalen que la formació de parelles entre immigrants i nadius és un dels agents més importants de canvi social i cultural a la societat espanyola, i per extensió catalana, contemporània.⁴⁷

Segons les estadístiques matrimonials (figura 18), durant el període 2000-2017 el percentatge de matrimonis que involucraven com a mínim un cònjuge estranger va passar del 6 % al 23 % del total, assolint un màxim del 31 % l'any 2009. Aquests matrimonis han estat majoritàriament mixtos i formats per una dona estrangera i un home espanyol; per exemple, l'any 2017, el 83 % eren mixtos, i d'aquests, el 60 % amb dona estrangera. Cal tenir en compte, però, que aquestes proporcions subestimen el grau d'interacció entre immigrants i autòctons en el mercat matrimonial, ja que els estudis han demostrat que la formació de parelles mixtes és més freqüent en les parelles de fet que no pas en els matrimonis.⁴⁸

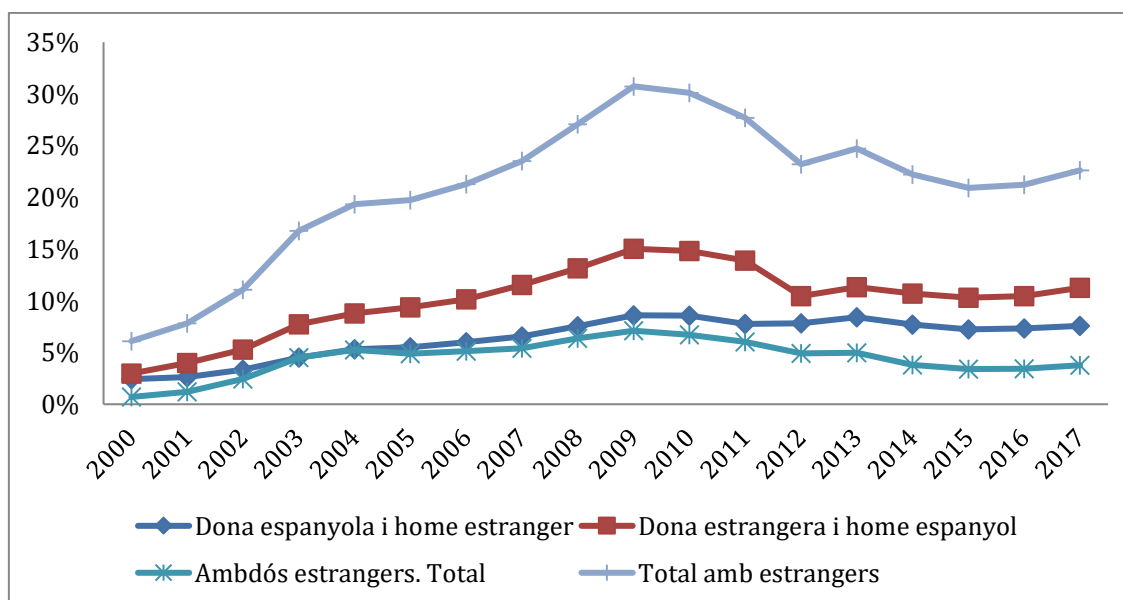
La diferència de gènere en la probabilitat de casar-se «enfora» (*intermarry*), més elevada en les dones estrangeres que en els homes estrangers, s'ha d'entendre a partir de les dinàmiques pròpies del mercat matrimonial català. Atesa l'expansió educativa femenina i la transformació del paper de la dona en la nostra societat, alguns homes nadius tenen dificultats per a trobar parelles adequades al mercat local, el que implica una major demanda de dones immigrades. De fet, són justament els homes espanyols amb un perfil socioeducatiu baix els que més s'emparellen amb dones immigrades.⁴⁹ Les seves mullers són majoritàriament llatinoamericanes —el 65 %— i europees —el 23 %—, considerant el període 2008-2013, que és el de màxima intensitat en matrimonis mixtos. Les dones que es casen amb un estranger també ho fan majoritàriament amb un llatinoamericà — el 46 %—, però el segon origen més freqüent és l'africà —el 25 %—, per davant de l'europeu —el 21 %. En aquest cas ens podríem trobar davant de matrimonis estadísticament mixtos perquè la dona té nacionalitat espanyola però és del mateix origen estranger que el seu marit, cas molt habitual entre els marroquins.

Sembla clar, doncs, que l'arribada de fluxos migratoris ha tingut un efecte dinamitzador del mercat matrimonial i que ha generat noves oportunitats als cònjuges locals, sobretot als homes. Però aquests matrimonis han suposat també una oportunitat als cònjuges immigrants en termes d'integració i d'ascens social? L'anàlisi de les condicions d'homogàmia dels matrimonis mixtos, que s'obté contrastant les característiques dels dos membres de la parella, ens pot ajudar a respondre a aquesta pregunta. L'homogàmia de les parelles se sol interpretar com un indicador de la relació de gènere —poder, presa de decisions, autonomia per part

de cadascun dels cònjuges— així com de la mobilitat social que experimenten els cònjuges mitjançant la formació de la parella. El registre de matrimonis no proporciona informació precisa sobre la condició socioeconòmica dels contraents, raó per la qual ens limitem al nivell educatiu d'aquests com a variable indicativa d'aquesta condició o estatus.

En el cas de Catalunya durant el període 2008-2013, s'observa que els matrimonis mixtos s'han caracteritzat per una major diferència d'edat i de nivell educatiu entre els cònjuges que els matrimonis entre dos espanyols, si bé cal dir que el tipus majoritari és el matrimoni homògam entre dos cònjuges de nivell educatiu baix. Quan el matrimoni no és homògam, les dones estrangeres que es casen amb un espanyol tenen més probabilitat de tenir menys educació que els seus marits —és a dir, de formar una parella hipògama—, especialment si són africanes o llatinoamericanes. A la vegada, es casen en un 70 % dels casos amb homes més grans que elles, una proporció d'hipogàmia d'edat molt superior a la de les parelles no mixtes o a la de les parelles formades per una espanyola i un estranger. Pel que fa als homes estrangers que es casen amb espanyoles, també ells ho fan amb major probabilitat amb dones més educades i més grans que ells —excepte si l'home és europeu. És a dir, que tant els homes com les dones d'Espanya que es casen amb persones estrangeres no europees tendeixen a fer-ho amb persones més joves i sovint igual —si el seu nivell d'instrucció ja és baix— o menys instruïts que ells mateixos. Podem concloure, així, que per als cònjuges estrangers el matrimoni opera com una via d'ascens social, perquè a l'estatus que significa tenir una parella espanyola s'hi afegeix amb més probabilitat el nivell educatiu més alt d'aquest cònjuge.

FIGURA 18. *Matrimonis segons la nacionalitat dels cònjuges a Catalunya (2000-2017)*

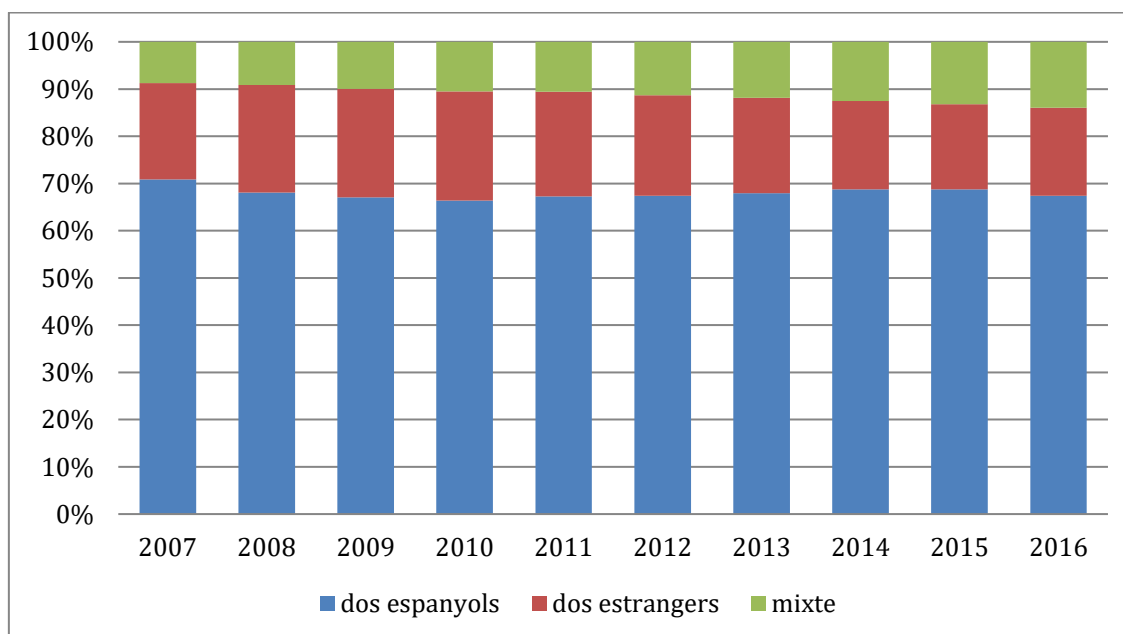

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

Els efectes de la formació de parelles mixtes es fan palesos a les estadístiques de naixements. L'any 2016, un 43 % dels naixements que tenien com a mínim un progenitor estranger eren de parella mixta, una proporció lleugerament superior a la mitjana del període (figura 19). Per descomptat, cal recordar que aquí estem

reflectint la nacionalitat i no el lloc de naixement dels progenitors, la qual cosa podria implicar una lleugera sobreestimació dels naixements de parella mixta si els progenitors tenen nacionalitats diferents —sovint a conseqüència de la nacionalització d'un dels dos— però poden compartir el lloc de naixement. Com ja hem vist, les segones generacions d'immigrants, és a dir els nascuts a Espanya però fills d'estrangers, representen el 5 % de la població resident a Catalunya el 2017. D'aquests, els fills de parelles mixtes representen el 45 %, mentre que la resta són fills de dos progenitors nascuts a l'estranger, en consonància amb el percentatge de naixements registrats de progenitors mixtos.

FIGURA 19. *Naixements segons la nacionalitat dels progenitors a Catalunya (2007-2016)*

FONT: Elaboració pròpia a partir del Moviment Natural de la Població (INE).

Per a valorar aquests indicadors del comportament familiar i reproductiu de la població immigrada, hem de tenir ben present que l'arribada de fluxos internacionals és encara molt recent i que l'etapa immigratòria ha estat breu. Costa, per tant, trobar elements de comparació en altres països de llarga tradició immigratòria estrangera i en els que hi ha hagut més temps per a la «barreja». Tanmateix, i sense perjudici d'altres factors socials i culturals que es tracten en altres pàgines, les xifres demogràfiques suggereixen que el fet que gairebé la meitat de les segones generacions sigui fruit d'una parella mixta i que la participació dels i sobretot de les immigrants en el mercat matrimonial sigui decisiva són indicadors positius a l'hora de valorar la integració de la immigració i la cohesió social de la nostra societat.

5

Conclusions: amb la mirada posada en l'horitzó

Andreu Domingo

Centre d'Estudis Demogràfics / CERCA, IEC

La polarització política és un element que erosiona la cohesió social a Catalunya en l'actualitat. Sens dubte, aquest és l'element predominant i no pas l'augment de la diversitat fruit de les migracions internacionals més recents. La voluntat d'identificar aquesta polarització amb l'origen d'una població com la catalana que es caracteritza per ser un sistema complex de reproducció demogràfica, és a dir, on l'evolució de la població depèn substancialment de l'aportació migratòria, essent falsa, és un dels elements que més contribueix a aquesta erosió. Però mentre l'atenció es focalitza en aquest enfrontament identitari entre Espanya i Catalunya i les formes de govern, les dades que tenim sobre les dimensions laboral, educativa i residencial dels immigrants donen signes d'una desigualtat evident que representa un perill real per a la cohesió del país en el futur. A Catalunya contrasta un nivell de confiança horitzontal més o menys constant durant la darrera dècada i similar al del conjunt d'Espanya, una mica per sota del 50 %, però que en tot cas no semblaria supeditat al creixement de la diversitat, amb un augment extraordinari de la desconfiança vertical —respecte a la satisfacció amb la democràcia—, que coincideix, per una banda, amb la preocupació per la situació econòmica, especialment l'atur, la precarietat laboral i, en els darrers temps la insolvència domiciliar i, per l'altra, amb el conflicte que enfronta les institucions de govern catalanes i espanyoles.

La dependència de les migracions del cicle econòmic explica com de manera repetida l'estroncament dels fluxos en el seu màxim en topa amb una crisi econòmica, fa més difícil encara l'acomodació de la població nouvinguda, que en el cas de Catalunya, a més, a causa de la intensitat que té, adquireix dimensions excepcionals. Així es va esdevenir a mitjans dels setanta, i s'ha tornat a repetir a partir de la recessió de 2008. En conjunt, però, la permanència de més de la meitat dels immigrants durant la crisi i la recuperació dels corrents immigratoris a partir de 2014 ens parla de la resiliència del sistema. Amb tot, no deixa de ser preocupant el divorci entre el discurs hegemònic de la interculturalitat, que correspon a la imatge que es té de la societat i cultura catalanes com a obertes i inclusives, i la creixent marginació de part de la població immigrada, agreujada arran de la recessió econòmica i l'aplicació de les polítiques d'austeritat, especialment d'aquella que pot ser la més nombrosa —com la marroquina— o la que es concentra en els barris on la diversitat i la vulnerabilitat se sobreposen, independentment de l'origen immigrant o autòcton. En aquest sentit, el sistema català de reproducció, que s'articula al voltant de la creença pròpia de les classes mitjanes en la meritocràcia i la mobilitat social ascendent mitjançant l'esforç, pot tendir a fer responsables els immigrants i els autòctons en situació vulnerable —majoritàriament immigrants o descendents de la

immigració espanyola del segle xx—, de la seva pròpia marginació. Això és el que succeeix ja a hores d'ara a altres països que presenten grans nivells de cohesió horitzontal, com els escandinaus. Aquesta situació faria augmentar els discursos racistes i xenòfobs a Catalunya i obrir una fractura amb una polarització creixent entre autòctons i immigrants o part d'aquests immigrants caracteritzats pel filtre dels prejudicis que alberga la població autòctona sobre característiques etnoculturals, racials —fenotípiques— o religioses.

L'evolució de l'atur per a les principals nacionalitats com a indicador d'integració econòmica i el del rendiment escolar per a les segones generacions com a reproductor de la desigualtat, a la vista de l'antipatia expressada a les enquestes d'opinió segons els orígens, configura una jerarquització per origen dels immigrants, que coincideix amb el que els autors nord-americans Alejandro Portes i Min Zhou van anomenar *integració segmentada*.⁵⁰ És a dir, l'espai social que es reserva als immigrants i a llurs descendents és independent dels mèrits individuals i acaba responenent als prejudicis de la població autòctona. Això ens hauria de fer pensar, a més, en dos fenòmens crucials: les expectatives dipositades en els individus a través del filtre de les categoritzacions i com aquests responen a les mateixes —que influeix molt en els resultats escolars—, per una banda; i, en el fenomen de la mobilitat social descendent per una altra —que abasta tots els aspectes que configuren el capital social. Aquests dos factors poden acabar confegint el que en altres ocasions he anomenat *temptació pigmentocràtica*, que correspon a la racialització, fins ara inèdita, de l'estructura social, quan en la reproducció de la desigualtat les característiques fenotípiques o l'origen esdevenen un factor d'ordenació a la baixa. Si tenim en compte, per una banda, que els dipositaris d'aquesta desconfiança són principalment els magribins —que a la pràctica vol dir la població marroquina— i, per l'altra, que la població africana —subsahariana—, tot i comptar amb simpaties declarades a les enquestes d'opinió, es troben en una situació encara pitjor tant en la inserció laboral com en el rendiment escolar, és evident que es planteja un problema greu de cohesió social, del qual els atemptats del mes d'agost de 2017 no en són aliens.

Partint d'uns nivells baixos de segregació en comparació amb altres països europeus i també degut a la gran difusió de la població immigrada en el territori català —només set municipis de Catalunya no tenien cap persona nascuda a l'estranger o de nacionalitat estrangera entre els seus veïns—, a part de la població europea que viu als *golden guettos*, la població d'origen africà és l'única que presenta nivells de segregació significatius i creixents als espais compartits amb la població autòctona. Els llocs de màxima diversitat a l'àrea metropolitana són també els barris que destaquen per la vulnerabilitat i pobresa. La segregació residencial no és ni més ni menys que la traducció de la desigualtat, que ja hem vist al terreny laboral i escolar. El fet que els autòctons evitin les zones on resideix la població estrangera es deu sobretot al repartiment que n'ha fet el mercat, tenint en compte el metabolisme demogràfic a l'àrea urbana, és a dir, a la cadena de vacants per l'envelliment de la població, que alliberen uns habitatges que, molt sovint pel fet d'estar deteriorats i presentar mancances, potser no haurien entrat en el mercat.

Si als anys trenta del segle xx Josep Antoni Vandellós, a contracorrent de l'eugenisme europeu,⁵¹ i especialment del segregacionisme racial que adoptaria el nazisme,

aposta per la «barreja» de població autòctona amb població estrangera com un element d'acceleració de la integració —assimilació—, vuitanta-cinc anys més tard, quan les diferències de la migració s'han magnificat, la mixticitat segueix essent un fenomen rellevant en la incorporació de la població immigrada a Catalunya. Aquesta barreja, traduïda en la formació de parelles mixtes i el naixement d'infants amb progenitors un d'ells autòcton i l'altre immigrant, es deu a diferents factors: el primer és la mateixa estructura dels mercats matrimonials al país i dels que es configuren amb l'aportació d'efectius masculins i femenins gràcies a la immigració. D'aquesta manera, els fluxos migratoris han actuat com un factor d'ajustament dels desequilibris en els mercats autòctons, començant pel dèficit relatiu de dones,⁵² sigui per l'evolució de les generacions a conseqüència del descens intens i continuïtat de la fecunditat o per l'emigració de dones d'àmbits rurals o la incidència dels divorcis, on les preferències dels homes i els canvis en el nivell d'instrucció i actituds de les dones han exercit també un paper molt influent.⁵³ Més de la quarta part de les unions que es duen a terme a Catalunya corresponen a parelles mixtes —el 21 % dels matrimonis i un nombre desconegut de les unions consensuals, on el percentatge podria ser encara més elevat. Les dades disponibles no permeten distingir entre el que considerem parelles mixtes pròpiament dites i aquelles que comencen a ser freqüents en alguns col·lectius, en què es tracta de parelles formades per persones d'un mateix origen, tot i que una d'elles tingui la nacionalitat espanyola i ja hagi nascut a Espanya —les anomenades *segones generacions*— i l'altra hagi nascut a l'estranger i tingui la nacionalitat del país d'origen. En tot cas, el que sí que es pot afirmar és que el creixement de la diversitat en el terreny de la formació de parelles ha contribuït a l'emergència de nous mercats matrimonials transnacionals, a part de la diversificació dels ja existents. Quant a la formació de parella com a element d'incorporació a la societat catalana, cal dir que tant per als homes com per a les dones d'origen estranger, el matrimoni suposa un element d'ascens social mesurat pel nivell d'instrucció, quan no es tracta d'unions homògames amb baixos nivells d'instrucció, on el que s'esdevindria és una integració «a la baixa».

Tot i això, cal advertir que la percepció del creixement de la desigualtat i la pobresa i de la fi de la mobilitat social ascendent per a les generacions actuals i les que vindran, deteriora de manera paral·lela la confiança en les persones immigrades situades a la base de la piràmide social i del mateix sistema català de reproducció, ja que la imatge, sobretot dels fills d'aquests darrers com a catalans en la seva projecció futura, com a part substancial dels catalans del futur es veu erosionada per la convicció que no arribaran a reeixir, per manca d'oportunitats. Si a més es tem pel futur de les generacions dels ja nascuts a Catalunya, en el sentit de creure que poden descendir de classe social, els descendents d'immigrants passen a ser vistos com a futurs competidors: aquest és el pitjor escenari que podem imaginar per al sistema català de reproducció. Dos fenòmens interrelacionats apareixen com amenaçadors: l'exclusió i la integració social descendent —que pot aplegar joves de diferent origen, àdhuc autòctons, però condemnats per una raó o una altra al descens social—, que en el seu moment ja va assenyalar Francesc Candel respecte a la població autòctona de classe treballadora més empobrida.⁵⁴ Es fa necessari considerar el possible ressò dels projectes reeixits dels nouvinguts, no només per l'exemplaritat de l'èxit, que sovint associem a mantenir l'esperança per les anomenades *segones generacions*, és a dir, pels descendents dels migrants, que la mobilitat social ascendent és possible si s'esforcen, sinó perquè la visibilització

d'aquesta oportunitat de prosperar és la «prova del cotó» de la viabilitat del mateix sistema català de reproducció.

La lectura del lema «Catalunya, un sol poble» a ulls contemporanis no significa la pretensió que tots tinguin el mateix origen, ni que parlin la mateixa llengua, ni practiquin la mateixa religió, ni molt menys que pensin el mateix. Significa que en termes generals, malgrat aquestes i moltes més diferències, creguin que poden confiar els uns en els altres, i participin en un projecte polític basat en la salvaguarda i construcció del bé comú, amb unes normes compartides. Aquesta voluntat d'acció política compartida és el que anomenem *demos*, que implica l'existència d'un poble sobirà. Des d'aquesta perspectiva, l'augment de la diversitat significa un repte per a corregir i lluitar contra la desigualtat, quan la diferència, començant pel color de la pell o la religió, esdevé no un marcador de l'exclusió i l'estratificació social, sinó una prova que, malgrat totes les dificultats, millorar la vida pròpia i la de la progènie és possible.

Notes bibliogràfiques

1. LARSEN, Christian Albrekt (2013). *The rise and fall of social cohesion: The construction and de-construction of social trust in the USA, UK, Sweden and Denmark*. Oxford: Oxford University Press.
2. CANTLE, Ted (2005). *Community cohesion: A new framework for race and diversity*. Londres: Palgrave Macmillan.
3. LARSEN, Christian Albrekt (2014). *Social cohesion: Definition, measurement and developments*. Aalborg: Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet.
4. BARBA SOLANO, Carlos; COHEN, Néstor (coord.) *Perspectivas críticas sobre la cohesión social: Desigualdad y tentativas fallidas de integración social en América Latina* [en línia]. Buenos Aires: Clacso. <<http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/clacso/crop/BarbaSolano-Cohen.pdf>>.
5. DOMINGO, Andreu (2018). *Demografía zombi: Resilientes y redundantes en la utopía neoliberal del siglo XXI*. Barcelona: Icaria.
6. EATWELL, Roger; GOODWIN, Matthew (2019). *Nacionalpopulismo: Por qué está triunfando y de qué forma es un reto para la democracia*. Barcelona: Península.
7. ERIKSEN, Thomas Hylland (2016). *Overheating: An anthropology of accelerated change*. Londres: PlutoPress.
8. BECK, Ulrich (2016). *The metamorphosis of the world*. Cambridge: Polity Press.
9. LONGMAN, Philip (2004). *The empty cradle: How falling birthrates threaten world prosperity and what to do about it*. Nova York: Basic Books.
10. FRASER, Nancy (2017). «Crisis of care? On the social-reproductive contradictions of contemporary capitalism». A: BHATTACHARYA, Tithi (ed.). *Social reproduction theory: Remapping class, recentering oppression* [en línia]. Londres: Pluto. <<https://8768512fb23263ac9a23-f839e98e865f2de9ab20702733bd4398.ssl.cf2.rackcdn.com/look-inside/LI-9780745399881.pdf>>, p. 21-36.
11. VERTOVEC, Steven (2012) «“Diversity” and the social imaginary». *European Journal of Sociology*, vol. 53, núm. 3, p. 287-311.
12. ANDREU, Marc (2017). «Un sol poble?» *El Crític* [en línia] (15 octubre). <<https://www.elcritic.cat/blogs/sentitcritic/2017/10/15/un-sol-poble>>.
13. CABRÉ, Anna (1999). *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa.

-
14. Anteriorment, s'havia plantejat la hipòtesi que la frustració per l'estroncament de la mobilitat social ascendent que significà la crisi econòmica, sobretot per a aquells que pitjor nivell d'instrucció tenien, va ser la responsable de la desafecció del catalanisme de part de la població immigrada i dels seus descendents, coincidint amb la recuperació de les institucions autonòmiques: DOMINGO, Andreu (2014). *Catalunya al mirall de la immigració: Demografia i identitat nacional*. Barcelona: L'Avenç.
15. PUTNAM, Robert D. (2007). «*E pluribus unum: diversity and community in the twenty-first century*. The 2006 Johan Skytte prize lecture». *Scandinavian Political Studies*, vol. 30, núm. 2, p. 137-174.
16. LARSEN (2013), *op. cit.*
17. ESPING ANDERSEN, Gosta (1990). *Los tres mundos del estado del bienestar*. València: Alfons el Magnànim.
18. GARCIA I GARCIA, Núria (2012). *Percepció dels catalans sobre la immigració* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis d'Opinió. <http://ceo.gencat.cat/web/.content/30_estudis/03_publicacions/Monografies/2012_01_05_Monografies_immigracio.pdf>.
19. GARCIA I GARCIA, Núria (2018). *Crisi econòmica i actituds vers la democràcia* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis d'Opinió. <[http://ceo.gencat.cat/web/.content/30_estudis/03_publicacions/Apunts/2018_11_13_actitudsde mocracia.pdf](http://ceo.gencat.cat/web/.content/30_estudis/03_publicacions/Apunts/2018_11_13_actitudsde_mocracia.pdf)>.
20. CABRÉ (1999), *op. cit.*
21. MIRET, Pau (2015) «Patrons laborals i familiars: els arribats als anys seixanta i al segle XXI» A: DOMINGO, Andreu (coord.). *Migracions dels segles XX i XXI: Una mirada candeliana* [en línia]. Barcelona: Departament de Benestar Social i Família de la Generalitat de Catalunya. <https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/coleccions/ciutadania_i_immigracio/12recercaimmigracio7/recerca_immigracio_VII.pdf>, p. 145-166.
22. ALBAIGÉS, Bernat; PEDRÓ, Francesc (2017). *L'estat de l'educació a Catalunya: Anuari 2016: Indicadors sobre l'èxit educatiu a Catalunya* [en línia]. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. <https://www.fbofill.cat/sites/default/files/Anuari2016_191017.pdf>.
23. DOMINGO, Andreu; BAYONA I CARRASCO, Jordi [en premsa]. «Fracàs escolar i immigració a Catalunya, 2011-2016: anàlisi demoespacial», *Revista Catalana de Pedagogia*, núm. 15.
24. RUMBAUT, Rubén (2004). «Ages, life stages, and generational cohorts: decomposing the immigrant first and second generations in the United States». *International Migration Review*, vol. 38, núm. 2, p. 1160-1205.
25. BAYONA I CARRASCO, Jordi; DOMINGO, Andreu (2018). «El fracàs escolar dels descendents de la immigració a Catalunya: més que una assignatura pendent». *Perspectives Demogràfiques* [en línia], núm. 11. <https://ced.uab.cat/PD/PerspectivesDemografiques_011_CAT.pdf>.
26. CABRÉ (1999), *op. cit.*; DOMINGO, Andreu (2014), *op. cit.*
27. Del Marroc, l'Equador, Romania, l'Argentina, Colòmbia, Bolívia, el Perú, França, la Xina, el Pakistan, el Brasil, República Dominicana, Alemanya, l'Uruguai, Itàlia, Xile, el Regne Unit, el Senegal, el Paraguai, Hondures, Gàmbia, Polònia, les Filipines, Bulgària i Mèxic.
28. MASSEY, Douglas S.; GROSS, Andrew B.; SHIBUYA, Kumiko (1994). «Migration, segregation and the geographic concentration of poverty». *American Sociological Review*, núm. 59, p. 425-445.
29. MALHEIROS, Jorge (2002). «Ethni-cities: Residential patterns in the Northern European and Mediterranean metropolises - implications for policy design». *International Journal of Population Geography*, núm. 8, p. 107-134.
30. WILLIAMS, D.; COLLINS, C. (2001). «Racial residential segregation: a fundamental cause of racial disparities in health», *Public Health Reports*, núm. 116, p. 404-416.
31. ELLIS, Mark; WRIGHT, Richard; PARKS, Virginia (2004). «Work together, live apart? Geographies of racial and ethnic segregation at home and at work». *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 94, núm. 3, p. 620-637.

-
32. DENTON, N., (1996) «The persistence of segregation: links between residential segregation and school segregation». *Minnesota Law Review*, núm. 80. <<https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2996&context=mlr>>, p. 795-824.
- LÓPEZ-FALCÓN, Diana; BAYONA I CARRASCO, Jordi (2012). «Segregación escolar y residencial en Barcelona: del boom migratorio al asentamiento». A: GARCÍA CASTAÑO, Francisco Javier; OLMOS ALCARAZ, Antonia (ed.). *Segregaciones y construcción de la diferencia en la escuela*. Madrid: Trotta, p. 21-42.
33. NEL·LO, Oriol (2015). *La ciudad en movimiento: Crisis social y respuesta ciudadana*. Madrid: Díaz & Pons.
34. GALEANO, Juan; SABATER, Albert (2016). «Inmigración internacional y cambio demográfico en el nuevo milenio». A: DOMINGO, Andreu (ed.). *Inmigración y diversidad en España: Crisis económica y gestión municipal*. Barcelona: Icaria, p. 13-48.
35. MALHEIROS, 2002, *op. cit.*
- ARBACI, Sonia (2008). «(Re)viewing ethnic residential segregation in Southern European cities: housing and urban regimes as mechanisms of marginalisation». *Housing Studies*, núm. 23, p. 589-613.
36. Alemanya, Andorra, Àustria, Bèlgica, Dinamarca, Finlàndia, França, Irlanda, Islàndia, Itàlia, Liechtenstein, Luxemburg, Malta, Mònaco, Noruega, els Països Baixos, Portugal, el Regne Unit, San Marino, Suècia, Suïssa, Ciutat del Vaticà.
37. Badalona, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Terrassa, Sabadell, Cerdanyola del Vallès, Barberà del Vallès, Montcada i Reixac i Mataró.
38. BAYONA I CARRASCO, Jordi; DOMINGO, Andreu (2007). «Movilidad, vivienda y distribución territorial de la población marroquí en Cataluña». *Estudios Geográficos*, núm. 68 (263), p. 465-496.
39. GALEANO, Juan; BAYONA I CARRASCO, Jordi (2015). «Assentament territorial de la població estrangera a l'àrea metropolitana de Barcelona en el segle XXI». A: DOMINGO, Andreu (coord.). *Migracions dels segles XX i XXI: una mirada candeliana* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família. <https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/coleccions/ciutadania_i_immigracio/12recercaimmigracio7/recerca_immigracio_VII.pdf>, p. 95-119.
40. FREY, William H. (2014). *Diversity explosion: How new racial demographics are remaking America*. Washington: Brookings Institution Press.
41. PUTNAM (2007), *op. cit.*
- LANCEE, Bram; DRONKERS, Jaap (2008). «Ethnic diversity in neighborhoods and individual trust of immigrants and natives: a replication of Putnam (2007) in a West-European country». A: *Social cohesion: contemporary theoretical perspectives on the study of social cohesion and social capital*. International Conference on Theoretical Perspectives on Social Cohesion and Social Capital. Brussel·les: Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, p. 77-103.
42. BOTERMAN, Willem; MUSTERD, Sako. (2015). «Cocooning urban life: exposure to diversity in neighbourhoods, workplaces and transport». *Cities*, núm. 59, p. 139-147.
43. CABRÉ (1999), *op. cit.*
44. DEVOLDER, Daniel; BUENO, Xiana (2011). «Interacciones entre fecundidad y migración. Un estudio de las personas nacidas en el extranjero y residentes en Cataluña en 2007». *Documents d'Anàlisi Geogràfica* [en línia], vol. 57, núm. 3. <<https://dag.revista.uab.es/article/viewFile/v57-n3-devolder-bueno/pdf-es>>, p. 441-467.
- ROIG VILA, Marta; CASTRO-MARTÍN, Teresa (2007). «La fécondité des étrangères dans un pays d'immigration récente: le cas de l'Espagne». *Population*, vol. 62, núm. 3, p. 419-446.
45. ESTEVE, Albert; CORTINA, Clara (2011). «Trayectorias conyugales de los inmigrantes internacionales en España». *Documents d'Anàlisi Geogràfica* [en línia], vol. 57, núm. 3. <<https://dag.revista.uab.es/article/view/v57-n3-esteve-cortina/pdf-es>>, p. 469-493.
46. COLEMAN, D. A. (1994). «Trends in fertility and intermarriage among immigrant populations in Western-Europe as measures of integration». *Journal of Biosocial Science* [en línia], vol. 26, núm. 1.

<https://www.researchgate.net/publication/14998143_Trends_in_Fertility_and_Intermarriage_Among_Immigrant_Populations_in_Western-Europe_as_Measures_of_Integration>, p. 107-136.

KALMIJN, Matthijs (1998). «Intermarriage and homogamy: causes, patterns, trends». *Annual Review of Sociology* [en línia], núm. 24. <https://pdfs.semanticscholar.org/d2f7/d75df269d77577c6a20732839f02f2fa8527.pdf?_ga=2.229022620.1212029876.1587286033-1149935477.1587286033>, p. 395-421.

47. GONZÁLEZ-FERRER, Amparo; OBUĆINA, Ognjen; CORTINA, Clara; CASTRO-MARTÍN, Teresa (2018). «Mixed marriages among immigrants and natives in Spain: the gendered effect of market marriage constraints». *Demographic Research* [en línia], vol. 39, núm. 1. <<https://www.demographic-research.org/volumes/vol39/1/39-1.pdf>>, p. 1-32.

48. CORTINA, Clara; ESTEVE, Albert; DOMINGO, Andreu (2008). «Marriage patterns of foreign born population in a new country of immigration: the case of Spain». *International Migration Review*, vol. 42, núm. 4, p. 877-902.

49. GONZÁLEZ-FERRER [et al.] (2018), *op. cit.*

50. PORTES, Alejandro; ZHOU, Min (1993). «The new second generation: segmented assimilation and its variant». *Annals of the American Academy of Political and Social Science* [en línia], núm. 530. <<https://eportfolios.macaulay.cuny.edu/scott12/files/2012/05/Portes-and-Zhou.pdf>>, p. 74-96.

51. VANDELLÓS, Josep Antoni (1935). *La immigració a Catalunya*. Barcelona: Altés.

CLEMINSON, Richard (2019). «Per la conservació de la raça catalana. The Catalan Eugenics Society (1935-37)». *Journal of Iberian and Latin American Studies*, núm. 25, p. 11-33.

52. CABRÉ, Anna (1994). «Tensiones inminentes en los mercados matrimoniales». [en línia] A: NADAL, Jordi (coord.). *El mundo que viene*. Madrid: Alianza Editorial. <https://ddd.uab.cat/pub/worpaper/1993/186460/papersdemografia_a1993n73iSPA.pdf>, p. 37-62.

53. DOMINGO, Andreu; BUENO, Xiana; ESTEVE, Albert (2014). «El rapto de las latinas: migración latinoamericana y mercados matrimoniales en España». A: ZAVALA DE COSÍO, María Eugenia; ROZÉE GÓMEZ, Virginie (coord.). *Género en movimiento: Familias y migraciones*. Ciutat de Mèxic: El Colegio de México, p. 41-66.

54. CANDEL, Francesc (1964). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.